

SÚČASNÝ SLOVAKISTICKÝ VÝSKUM V JAZYKOVEDNOM ÚSTAVE ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V BRATISLAVE

Gabriela Múcsková¹

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava
E-mail: gabriela.mucskova@juls.savba.sk*

MÚCSKOVÁ, G. (2023): Current Research in Slovak Linguistics at the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava. In: *Slovenská reč*, 88/3, 9 – 46.

Abstract: The article presents information about research and the most important outputs of the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences in the last 6 years. It introduces the Institute as a Slovak language research center with a primary focus on basic language research, which has wide application in social life as well. At the same time, the Institute also focuses on theoretical and methodological issues, the connection between language and current social problems, and interdisciplinary research. The article presents in more detail the results and current activities in the fields of lexicography, corpus linguistics, natural language processing, terminology, social linguistics, onomastics, dialectology, historical-linguistic etc.

Keywords: Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak linguistics, lexicography, corpus linguistics, terminology, social linguistics, synchronic and diachronic research of language.

Článok v skratke:

- Článok prináša informácie o výskumoch a najdôležitejších publikáciách Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za posledných približne 6 rokov.
- Predstavuje výsledky z jednotlivých oblastí základného výskumu jazyka a ich aplikačný potenciál, výberovo sa venuje aj teoretickým a metodologickým otázkam a výskumom s interdisciplinárnym zameraním.
- Podrobnejšie sa venuje oblasti lexikografie, korpusovej lingvistiky, terminológie, sociálnej lingvistiky, onomastiky a dialektologických a historickolingvistických výskumov.

1. ÚVOD

Cieľom príspevku je súhrnne predstaviť oblasti a hlavné výsledky vedeckovýskumnej činnosti v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV)² v období posledných 5 – 6 rokov. V texte prezentujeme postupne výskumné aktivity a najmä publikačné výstupy v oblastiach základného výskumu, ako aj z neho vychá-

¹ Za doplnenia a pripomienky k jednotlivým častiam textu ďakujem B. Chocholovej, N. Janočkovej, J. Levickej, L. Molnár Satinskej a I. Valentovej.

² Porov. webové sídlo pracoviska^[1].

dzajúcich teoretických a metodologických aspektov na jednej strane a možných spoločenských aplikácií výsledkov pre spoločnosť na druhej strane. Často však nejde o uzavreté a dokončené výskumy, preto pri jednotlivých oblastiach pripomíname i prebiehajúce aktivity a zámery do budúcnosti.

Najskôr však zhrnieme hlavné fakty o vzniku inštitúcie a jej vývoji v kontexte formovania vedeckého života na Slovensku.

2. STRUČNÉ INŠTITUCIONÁLNE DEJINY PRACOVISKA³

Vznik vedeckej a výskumnej inštitúcie zameranej na výskum slovenského jazyka sa spája s rokom 1943 a keďže išlo o postupnosť viacerých administratívnych a politických krokov, stanovenie presného dátumu môže byť problematické. Ešte v júli 1942 bol schválený zákon č. 165 o Slovenskej akadémii vied a umení (ďalej SAVU). V nasledujúcom roku začala akadémia formovať svoju vnútornú štruktúru a 1. apríla 1943 vznikajú prvé samostatné ústavy SAVU (jazykovedný, literárnovedný, historický, zemepisný a hudobnovedný). Preto sa tento dátum zvyčajne uvádza ako dátum vzniku Jazykovedného ústavu SAVU, no Predsedníctvo SAVU bolo prezidentom vymenované až 10. novembra 1943 a návrhy na zriadenie ústavov boli schválené až v decembri 1943, hoci už reálne fungovali dlhší čas. Dôležitou skutočnosťou, ktorú treba pri vzniku SAVU pripomenúť, je zástoj lingvistov v procese vzniku nielen Jazykovedného ústavu, ale aj SAVU celkovo. V procese vzniku SAVU zohral kľúčovú úlohu profesor Ľudovít Novák (porov. Bartko – Novák 1992/2012), ktorý obhajoval vznik SAVU ako významnej zložky národnej kultúry a vzdelanosti a po jej vzniku sa stal generálnym tajomníkom SAVU. Ďalší významný lingvista – Eugen Pauliny – sa stal predsedom a vedúcim duchovného odboru SAVU. V období do roku 1952 viedli ústav riaditelia Jozef Orlovský, Štefan Peciar a Jozef Štolc.

Vedeckovýskumná náplň novovzniknutého akademického pracoviska nadväzovala na činnosť inštitúcií, ktoré pred jej vznikom realizovali a rozvíjali lingvistický výskum. Išlo najmä o Jazykovedný (Jazykospytný) odbor Matice slovenskej v Martine (obnovená 1919, odbor ukončil činnosť v roku 1950) a Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave (vznik 1921; v rokoch 1939 – 1942 ako Filozofická fakulta Slovenskej univerzity), v rámci ktorej v rokoch 1926 – 1939 pôsobila Učená spoločnosť Šafárikova, neskôr ako Slovenská učená spoločnosť (1939 – 1942), ako aj o ďalšie vedecké spoločnosti ako Vedecká syntéza (1937 – 1940),

³ Základné informácie o vzniku SAVU a SAV sú spracované v publikácii *Dejiny Slovenskej akadémie vied* (Hudek – Kováč 2023). Podrobnejšie informácie o vzniku a prvých rokoch fungovania ústavu sme čerpali z *Encyklopédie Slovenska* (1977 – 1982), 1. zväzku edície *Spisy SJS Slovenská jazykovedná spoločnosť. Minulosť a prítomnosť stavovskej organizácie slovenských jazykovedcov* (Chocholová – Ondrejovič 2014) a zo správ o činnosti ústavu publikovaných v dobových lingvistických časopisoch (napr. Štolc 1948; Blanár 1948 – 1949; Peciar – Horecký 1950 – 1951; Dvonč 1960).

Slovenská jazykovedná spoločnosť (1941 – 1944⁴) a Bratislavský lingvistický krúžok (1945 – 1950).

V roku 1952 sa názov ústavu zmenil na Ústav slovenského jazyka SAVU a keď v roku 1953 vznikla Slovenská akadémia vied (prijatím zákona Slovenskej národnej rady o Slovenskej akadémii vied 18. 6. 1953 a po zakladajúcom valnom zhromaždení SAV 26. 6. 1953) ústav pokračoval vo svojej činnosti v rámci novovzniknutej SAV s nezmenenou náplňou i organizačnou štruktúrou. Od 1. 1. 1967 nesie ústav súčasný názov Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚLŠ SAV).

Už od prvých rokov existencie našej akademickej inštitúcie patrili do hlavnej náplne jej výskumu otázky spisovného jazyka a jazykovej normy (najmä gramatiky a ortografie), jazyková kultúra, príprava lexikografických diel (výkladového slovníka slovenského jazyka a prekladového slovensko-ruského a rusko-slovenského slovníka), tvorba slovenskej odbornej terminológie (v rámci terminologických komisií, ktoré spolupracovali s odborníkmi z rôznych odborov), ako aj výskum slovenských nárečí na Slovensku i v zahraničí, vnútorných i vonkajších dejín slovenského jazyka a onomastický výskum.

3. SÚČASNÝ VÝSKUM JAZYKA V JÚLŠ SAV

Tematické zameranie výskumnej činnosti ústavu v súčasnosti zachováva kontinuitu s výskumami, ktorých začiatky siahajú do prvých desaťročí existencie inštitúcie, či dokonca do obdobia pred jej vznikom, t. j. do aktivít Matice slovenskej a Učenej spoločnosti Šafárikovej (porov. vyššie). V línii vývinu lingvistiky a zmien v prístupoch ku skúmaniu jazyka sa postupne do portfólia JÚLŠ SAV dostávali nové témy, odbory, smery a metodologické východiská, a to najmä z oblasti sociolingvistiky a počítačovej a korpusovej lingvistiky.

Zo širšieho a všeobecnejšieho pohľadu je súčasný vedeckovýskumný profil ústavu zachytený v Štatúte ústavu, kde je jeho obsahová náplň vymedzená nasledovne: hlavným predmetom činnosti organizácie je podľa bodu a) „základný a aplikovaný výskum slovenského jazyka, jeho súčasných aj historických foriem a variet, všeobecné teoretické a metodologické aspekty lingvistiky, sociálne a kultúrne aspekty fungovania jazyka, a to v oblastiach: súčasný jazyk a jeho dynamika, lexikografické a lexikologické spracovanie slovenčiny, slovenské nárečia na Slovensku a v zahraničí, historický a etymologický výskum jazyka, vonkajšie dejiny spisovného jazyka, teória a prax jazykovej kultúry a jazykovej politiky, otázky sociolingvistiky a sociálnej lingvistiky, budovanie korpusov a databáz slovenského jazyka a korpusová lingvistika, výskum odbornej terminológie, onomastický výskum, slavistický a porov-

⁴ Bola obnovená v roku 1957 ako Združenie slovenských jazykovedcov, v r. 1972 premenovaná na Slovenskú jazykovednú spoločnosť SAV. V súčasnosti funguje ako Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV.

návaci lingvistický výskum“, a podľa bodu c) tiež „získavanie, spracúvanie a šírenie informácií z oblastí uvedených v písm. a) a poznatkov z vlastného výskumu a vývoja; vydávanie vedeckých i vedecko-popularizačných prác, zborníkov a časopisov, sprístupňovanie výsledkov vlastného výskumu a vývoja na webovej stránke organizácie vrátane korpusov, portálov a databáz, vypracúvanie jazykových expertíz, poskytovanie poradenských služieb, konzultácií, prednášok a workshopov pre orgány štátnej správy, terminologické komisie, vzdelávacie inštitúcie, organizácie a pre odbornú a laickú verejnosť” (Štatút JÚLŠ SAV, v. v. i., 2022).

Všeobecnejšie formulované vymedzenie hlavného predmetu výskumu organizácie sa v reálnom čase a aktuálnych podmienkach modifikuje a špecializuje podľa aktuálne realizovaných projektov a výskumných úloh. Ich spektrum prirodzene nepokrýva lingvistiku v celom jej rozsahu vrátane interdisciplinárnych súvislostí (čo, samozrejme, nie je ani reálne) a istá selekcia tematického a metodologického zamerania je nevyhnutná. Na druhej strane však ústav v prípade niektorých, v minulosti silných disciplín (napr. gramatický výskum jazyka, historická lingvistika a vonkajšie dejiny jazyka), vníma ich slabšie súčasné zastúpenie ako veľmi nevyhovujúce a hoci možnosti ich návratu do programu JÚLŠ SAV sú v súčasnosti limitované personálnymi kapacitami a finančnými možnosťami, má snahu aspoň čiastočne udržiavať v týchto odboroch kontinuitu a iniciovať úlohy nasmerované k týmto témam v rámci strednodobých výskumných zámerov.

V nasledujúcich častiach predstavíme dominujúce a najvýraznejšie zastúpené výskumné oblasti, pričom sa podrobnejšie pristavíme pri niektorých dielach posledných rokov, doplníme informáciu o aktuálne prebiehajúcich aktivitách a ďalších zámeroch.

4. LEXIKA A GRAMATIKA V LEXIKOGRAFICKOM SPRACOVANÍ

V súčasnom výskumnom zameraní ústavu dominuje oblasť lexiky a jej spracovanie v referenčných lexikografických dielach akademického typu, ktoré v súlade s medzinárodnými trendmi intenzívne využívajú korpusové a iné lexikálne databázy, ako aj automatické nástroje na spracovanie prirodzeného jazyka. Výsledky ústavu v tejto oblasti využívajú takmer všetky ďalšie výskumné slovakistické pracoviská a vďaka nim je ústav rešpektovaným subjektom aj v medzinárodnom lexikografickom a korpusolingvistickom kontexte.⁵ Zároveň ide o diela, ktoré okrem vedeckej (nie len lingvis-

⁵ Viaceré nižšie menované slovníkové diela získali domáce i zahraničné ocenenia. V česko-slovenskej súťaži Slovník roka, ktorú organizuje Jednota tlmočníkov a prekladateľov v Česku, v roku 2019 získal čestné uznanie poroty *Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine* (Majchráková – Chlpíková – Bobeková 2017), v roku 2020 to bolo 2. miesto v kategórii Slovník roku 2020 a 1. miesto v kategórii Cena poroty pre *Retrográdný slovník súčasnej slovenčiny. Slovné tvary na báze Slovenského národného korpusu* (Garabík – Kmeťová – Karčová – Bobeková – Majchráková – Chlpíková 2018) a v roku 2022 získal hlavnú cenu súťaže 4. zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka O – Pn* (autorského kolek-

tickej) komunity slúžia profesionálnym používateľom jazyka (literárnym tvorcom, prekladateľom, pracovníkom vydavateľstiev a médií), zamestnancom v administratívnej, legislatívnej a štátnej správe, ako aj pedagógom na všetkých stupňoch škôl.

Dominujúce lexikologické a lexikografické zameranie ústavu je viditeľné aj v počte kolektívnych slovníkových prác vydaných v posledných rokoch, ako aj v zameraní vedeckých i odborných štúdií, ktoré vychádzajú z problémov lexikografického spracovania formálnej alebo sémantickej stránky nejakého konkrétneho jazykového javu. Slovníky sú výstupmi viacerých výskumných projektov a na ich tvorbe sa autorsky alebo redakčne podieľa viac ako polovica vedeckých pracovníkov ústavu.

4.1. SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA

Predovšetkým treba spomenúť *Slovník súčasného slovenského jazyka* (ďalej SSSJ), ktorý sa v ústave začal koncipovať v druhej polovici 90. rokov 20. storočia a jeho prvý zväzok (písmená A – G) publikovaný v roku 2006 obsahuje aj lexikografickú koncepciu diela (porov. Jarošová – Buzássyová – Bosák 2006).⁶ Slovník sa kmeňovo pripravuje v oddelení súčasnej lexikológie a lexikografie, no na jeho príprave sa podieľajú aj ďalší pracovníci iných oddelení. Zatiaľ posledným publikovaným zväzkom je 4. zväzok (písmená O – Pn), ktorý vyšiel v roku 2021,⁷ v súčasnosti sa pracuje na piatom zväzku. Okrem heslových slov a ich významov slovník prináša informácie o vybraných gramatických tvaroch, frazeologickom fonde a ustálených spojeniach v súčasnej slovenčine, základnú terminológiu z približne 100 vedných oblastí, ktorá sa spracúva v spolupráci s viac ako 60 externými odborníkmi z jednotlivých odborov, a tiež prílohu s názvami obcí (sídliel) na Slovensku aj s ich lokalizáciou a od nich utvorenými obyvateľskými menami a prídavnými menami.

Vedúcimi osobnosťami, ktoré od začiatku garantujú vedeckú úroveň tohto slovníka a zároveň svojimi ďalšími prácami formujú smerovanie tzv. slovenskej lexikografickej školy, sú Klára Buzássyová (do roku 2014) a Alexandra Jarošová, ktorá je hlavnou redaktorkou posledného publikovaného 4. zväzku, ako aj aktuálne koncipov-

tívu pod vedením A. Jarošovej). Z domácich ocenení sú to ceny Literárneho fondu udelené napr. v roku 2018 opäť *Retrográdnemu slovníku súčasnej slovenčiny* (porov. vyššie) a tiež dielu *Frekvenčný slovník hovorenej slovenčiny na báze Slovenského hovoreného korpusu* (Gajdošová – Šimková – Garabík – Mášik – Uhliarik 2018) a v roku 2022 to bol 3. zväzok *Slovníka slovenských nárečí* (autorského kolektívu pod vedením A. Ferenčíkovej 2021). V rámci Slovenskej akadémie vied boli ocenené ako špičkové publikácie SAV v kategórii vedecká publikácia s mimoriadne vysokým počtom citácií v roku 2019 *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (Králík 2015) a v roku 2023 3. zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka M – N*. (ved. red. Jarošová – Buzássyová 2011).

⁶ Prvý zväzok A – G bol publikovaný v r. 2006, 2. zväzok H – L v r. 2011, 3. zväzok M – N v r. 2015 a 4. zväzok O – Pn v r. 2021. Slovník je dostupný na Slovníkovom portáli JÚLŠ SAV na stránke ústavu.^[2]

⁷ Vedeckou redaktorkou slovníka je A. Jarošová a kolektív autorov tvoria: M. Avramovová, Ľ. Balážová, J. Hašanová, B. Chocholová, N. Janočková, J. Končalová, L. Ocetová, A. Oravcová, M. Petrufová, E. Porubská, A. Šebestová, A. Šufliarska a D. Zvončeková.

vaného 5. zväzku slovníka. Okrem hlavných redaktoriek je na tomto mieste potrebné vyzdvihnúť aj vklad vedeckých redaktorov a redaktoriek, a to J. Bosáka (1. – 3. zv.), J. Skladanej (1. zv.), M. Sokolovej (3. zv.), I. Hrubaničovej (4. zv.) a M. Ivanovej (4. zv.), ako aj osobností zabezpečujúcich projektové zastrešenie tvorby slovníka (A. Jarošovej ako zodpovednej riešiteľky projektu v rámci Štátneho programu vedy a výskumu alebo N. Janočkovej ako hlavnej riešiteľky a B. Chocholovej ako zástupkyne v nadväzujúcich projektoch grantovej agentúry VEGA).

Veľký slovník akademického typu predstavuje celý komplex lingvistických informácií zahŕňajúci lexikologické, sémantické, gramatické (výberovo aj foneticko-fonologické), ale aj stylistické a pragmatické vlastnosti a charakteristiky spracovanej lexiky s ohľadom aj na spisovno-normatívny aspekt a pri prevzatej lexike aj na pôvod. Komplexnosť problematiky, ako je nastavená v projekte SSSJ, predstavuje nielen v slovenskej lexikografii, ale aj v lexikológii a sémantike významný posun, a to napríklad v otázke formálno-sémantických vzťahov a postupov pri sémantizácii, v zohľadňovaní javov kolokácie a kolokability, v oblasti slovotvorby a v otázkach slovnodruhovej príslušnosti a prechodov medzi slovnodruhovými gramatickými kategóriami. Neprehliadnuteľný je aj presah do gramatickej roviny jazyka, či už pri rozšírenom gramatickom aparáte pri ohybných slovných druhoch alebo pri lexikografickom spracovaní gramatických a synsémantických jednotiek. Ohľad na gramatické aspekty v lexikografii sa ešte výraznejšie prejavil pri tvorbe *Ortograficko-gramatického slovníka slovenčiny* (ďalej OGSS⁸), ktorý vznikol najskôr ako heslárik SSSJ s gramatickým aparátom, priebežne bol – aj vďaka elektronickej forme – aktualizovaný. V posledných dvoch rokoch prešiel kolektívnou editáciou, bol dopracovaný na slovník normatívneho typu a bude vydaný aj v tlačenej podobe.

Kolektív SSSJ ku koncipovaniu slovníka pristupuje s vedomím, že slovná zásoba jazyka je obrazom kultúry každého národa, preto sa pri výklade významu opiera o komplex vedomostí o označovanej mimojazykovej realite, ako aj o komplex hodnotení, postojov a konotácií vo vedomí bežného člena jazykového spoločenstva. Tento prístup podporuje aj ďalší aspekt, ktorý je pre SSSJ charakteristický a odlišuje ho od predchádzajúcich výkladových slovníkov slovenčiny, a to využívanie nástrojov a metód počítačovej lexikografie (ktoré sa zároveň priebežne inovujú na základe podnetov vznikajúcich v procese prípravy slovníka), textových korpusov a podkorpusov Slovenského národného korpusu (ďalej SNK), špecializovaných a webových korpusov,⁹ ako aj analytických počítačových nástrojov, ktoré okrem informácií

⁸ Do Slovníkového portálu JÚEŠ bol zaradený v roku 2016, v roku 2022 bola zverejnená nová upravená a doplnená verzia OGSS.

⁹ Na analýzu korpusových zdrojov sa použil nástroj Sketch Engine od spoločnosti Lexical Computing CZ, s. r. o., pre ktorý bola vyvinutá špecializovaná kolokačná gramatika zohľadňujúca špecifické potreby lexikografickej práce.

o frekvencii a používaní slov, variantných tvaroch či o najčastejších kolokáciách a štýlovom uplatnení umožňujú vytvárať aj prípadové analýzy sémantickej podobnosti slov alebo zmien v ich používaní v priebehu sedemdesiatich rokov.

V priebehu tvorby 4. zväzku SSSJ bol na podporu lexikografie vyvinutý špeciálny (zatiaľ interný) lexikografický korpus LexiCorp (autor V. Benko; porov. Benko 2019). Je to lexikografický portál obsahujúci všetky v ústave vytvorené slovníky (vrátane aktuálne pripravovaných zväzkov), ktoré sú spracované korpusovou metodológiou, čiže sú morfosyntakticky anotované a sprístupnené pomocou modifikovaného korpusového manažéra. Tento nástroj umožňuje vyhľadávanie nielen heslových slov, ale akýchkoľvek jednotiek vo vnútri heslovej state. Služi tak nielen tvorcom veľkých akademických slovníkov, ale aj pri špeciálnych analýzach čiastkových jazykových javov alebo štylistických a pragmatických aspektov fungovania jazyka.

4.2. ŠPECIÁLNE TYPY SLOVNÍKOV SÚČASNÉHO JAZYKA

S podporou korpusov a korpusových analytických nástrojov vznikli ďalšie slovníky, ktoré majú typologicky svojich predchodcov ešte z obdobia pred vznikom korpusovej lingvistiky. Zapojenie korpusov a analytických nástrojov však výrazne zmenilo rozsah spracovaných dát a objektivnosť výsledkov. Ide o dva frekvenčné slovníky, ktoré poskytujú celistvý obraz o najpoužívanejšej lexike súčasnej slovenčiny, a o retrográdny slovník.

1. *Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu* (Garabík – Kmeťová – Šimková – Zumrík a kol. 2017) vychádza z referenčného podkorpusu hlavného korpusu písaných textov, ktorý je vyvážený, a zachytáva najfrekventovanejšie slová súčasnej slovenčiny (v rozpätí rokov 1991 – 2015). Slovník obsahuje viac ako 28 000 jednotiek v podobe lemm (rozlíšených podľa absolútnej a priemernej redukovanej frekvencie, ako aj podľa abecedy) a doplnujúce frekvenčné zoznamy interpunkčných znamienok, grafických symbolov a číslíc, grafém a slovných druhov.

2. *Frekvenčný slovník hovorenej slovenčiny na báze Slovenského hovoreného korpusu* (Gajdošová – Šimková – Garabík – Mášik – Uhliarík 2018) predstavuje prvé samostatné spracovanie výskytov slov a spojení slov v hovorených prehovoroch prevažne v podobe štandardnej slovenčiny z celého územia Slovenska, ktoré sú zachytené v 6. verzii Slovenského hovoreného korpusu. Slovník obsahuje takmer 10 000 najfrekventovanejších slov usporiadaných podľa absolútnej frekvencie, podľa priemernej redukovanej frekvencie a podľa abecedy s rozšírenými frekvenčnými údajmi. V ďalších častiach sa nachádzajú frekvenčné zoznamy dvoj-, troj- a štvorslovných spojení slov, frekvenčné zoznamy slov použitých v osobitných komunikačných situáciách, skratiek a značiek, frekvenčné zoznamy grafém a slovných druhov.

Obidva slovníky tak poskytujú celistvý obraz o najpoužívanejšej časti slovnej zásoby súčasnej slovenčiny.

3. Retrográdny slovník súčasnej slovenčiny – slovné tvary na báze Slovenského národného korpusu (Garabík – Kmeťová – Karčová – Bobeková – Majchráková – Chlpíková 2018) obsahuje rozsiahle, reprezentatívne a prehľadne spracované údaje o zakončení tvarov slov v slovenčine spolu so štatistickým spracovaním ich výskytov a distribúcie, založené na referenčnom korpuse súčasnej slovenčiny. Ide o prvý slovenský slovník svojho druhu (aj v okolitých krajinách), v ktorom sú zahrnuté a systematicky spracované zakončenia slov na základe rozsiahleho korpusového materiálu nielen v ich základnom tvare, ale aj vo všetkých tvaroch paradigmy. Okrem informácií o používaní zakončení tvarov slov poskytuje rýchlu orientáciu vo frekvencii realizácie gramatických kategórií a napomáha odhaľovať neintuitívne javy a vzťahy v jazyku, vďaka čomu má slovník potenciál podporiť aj gramatický výskum slovenčiny.

Ďalšou oblasťou lexikografického spracovania jazyka, ktorej vznik podmienili možnosti korpusových nástrojov a spracovania prirodzeného jazyka, je výskum spájateľnosti slov a kolokácií prezentovaný v dvoch slovníkoch.

1. Slovník slovných spojení: podstatné mená (Ďurčo – Majchráková 2017) zachytáva spájateľnosť, čiže kolokačný profil 253 substantív súčasnej slovenčiny. Kolokačné profily tvoria typické alebo ustálené frekventované slovné spojenia s heslovým slovom usporiadané podľa slovnodruhovej príslušnosti do jednotlivých kolokačných štruktúr. Slovníková časť je doplnená o základnú štatistickú analýzu kolokačných profilov spracovaných v slovníku a ďalšie štatistické údaje a tiež o index hesiel.

2. Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine (Majchráková – Chlpíková – Bobeková 2017) zachytáva kolokačné profily 500 najfrekventovanejších adjektív spracované v heslových statiach, v ktorých sú kolokácie s prídavným menom triedené do dvojčlenných a trojčlenných kolokačných štruktúr na základe slovnodruhovej príslušnosti slov tvoriacich kolokáciu a atributívnej alebo predikatívnej funkcie východiskového prídavného mena. Okrem kolokácií sú osobitne spracované frázémy a frázy a slovník obsahuje tiež štatistické prehľady a index hesiel.

4.3. SLOVNÍK SLOVENSKÝCH NÁREČÍ

Výsledkom dlhodobého projektu tvorby *Slovníka slovenských nárečí* (ďalej SSN) je vydanie jeho 3. zväzku (písmená P (poza) – R; spolu 10 678 hesiel vrátane odkazových jednotiek) v roku 2021, ktorý pripravil autorský tím pod vedením vedeckej redaktorky A. Ferenčíkovej.¹⁰ Aktuálne prebieha koncipovanie 4. zväzku.

¹⁰ Autorský kolektív tvoria K. Balleková, E. Dvornická, A. Ferenčíková, M. Chochol, G. Músková, P. Rázová, M. Smatana a D. Šimunová.

Slovník spracúva nárečovú lexiku z celého územia Slovenska a v mnohých prípadoch zachytáva v súčasnosti už zastarávajúce alebo zastarané lexikálne jednotky. Zároveň predstavuje bohatú slovnodruhovú, funkčnú, významovú, štylistickú či tematickú diferencovanosť nárečovej lexiky a tiež množstvo frazeologických jednotiek a ustálených slovných spojení, čím odráža nielen jedinečné jazykové bohatstvo starších variet národného jazyka, ale je aj dokladom historického obrazu tradičného spôsobu života a kultúry spoločnosti na našom území.

Tretí zväzok nadväzuje na koncepciu predstavenú v 1. zväzku,¹¹ no v niektorých aspektoch spracovania nárečovej lexiky sa od pôvodnej koncepcie odlišuje v lexikografickom spracovaní niektorých vybraných javov, napr. v prípade slovnodruhových prechodov lexikálnych jednotiek (najmä lexikalizovaných participií), niektorých hláskových a slovotvorných variantov, sloviess s komponentom *sa* alebo v uvádzaní frazeologických jednotiek. Zmeny v spracovaní týchto javov sa vysvetľujú v *Predhovore* k 3. zväzku, v ktorom sa nachádza aj podrobnejší a doplnený pomocný aparát (zoznamy skratiek a značiek) a zoznam literatúry využívanej ako ďalší prameň pri koncipovaní slovníkových hesiel.

V procese koncipovania 3. zväzku SSN sa priebežne vytvárali nové lexikografické počítačové nástroje a elektronické zdroje, čím sa výrazne rozšírila pramenná základňa, z ktorej autori slovníka môžu čerpať popri využívaní tradičnej lístkovej kartotéky a ďalších archívnych zbierok JÚLŠ SAV. Ide predovšetkým o digitálny archív nárečových textov, ktorý vznikol ručným prepisom archívnych textov do elektronickej podoby, ďalej o elektronickú verziu 1. a 2. zväzku SSN, ktorá sa stala súčasťou lexikografického portálu LexiCorp, a tiež o Korpus nárečí Slovenského národného korpusu.^[3] Okrem toho na podporu pramennej základne boli vytvorené interné databázy čerpajúce z archívu starších dotazníkových výskumov a výskumov pre *Atlas slovenského jazyka*. V súčasnosti sa práve z digitalizovaných materiálov atlasu vytvára samostatný portál, ktorý bude dostupný aj na stránke ústavu.

4.4. LEXIKA SLOVENSKÝCH TERÉNNYCH NÁZVOV

Vďaka rozsiahlym archívnym zbierkam a dlhej tradícii vo výskume toponymie bolo možné začať lexikografickými metódami spracúvať i terénne názvy na území Slovenska. V roku 2018 bola publikovaná monografia I. Valentovej *Lexika slovenských terénnych názvov* (2018), ktorej druhé upravené a rozšírené vydanie vyšlo v roku 2023. Publikácia obsahuje koncepciu knižného a digitálneho lexikografického a areálového spracovania apelatívnej a propriálnej lexiky slovenských a do slovenského jazyka adaptovaných terénnych názvov a súpis hesiel začínajúcich na pís-

¹¹ Prvý zväzok A – K. bol publikovaný v r. 1994 a 2. zväzok L – P (povzchádzať) v r. 2006. Ako dlhodobý projekt je SSN podporovaný grantovou agentúrou VEGA. Slovník je dostupný na Slovníkovom portáli JÚLŠ SAV na webovej stránke ústavu.^[2]

meno A. Zo širšieho teoreticko-metodologického pohľadu sa podrobnejšie analyzujú problematickejšie javy a zásady koncepcie. V práci sa venuje pozornosť aj významu a širšiemu spoločenskému využitiu terénnych názvov, charakteristike histórie ich výskumu a spracovania na Slovensku a v slovenských jazykových enklávach v Maďarsku, českým anojkonymickým slovníkom a ďalším možnostiam výskumu a syntetického spracovania tohto vzácneho toponymického materiálu. Slovník slovenských terénnych názvov vzniká súbežne aj ako lexikografický portál dostupný na stránke ústavu (porov. tiež časť 8.).^[4]

4.5. STRUČNÝ ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK SLOVENČINY

Napriek – vzhľadom na koncepciu tohto čísla Slovenskej reči – dlhšiemu časovému odstupeu zaradujeme do tohto prehľadu aj dielo Ľ. Králiku *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (2015; v druhom opravenom vydaní 2019), keďže ide o prvý etymologický slovník slovenčiny a jeho vydanie výrazne ovplyvnilo tvorbu ďalších slovníkových diel, najmä SSN a SSSJ, ako aj výskumy v oblasti historickej lingvistiky, dialektológie či lexikológie. Slovník prináša informácie o pôvode viac ako 10 000 slov patriacich do slovnej zásoby súčasného slovenského spisovného jazyka, teda lexiky, ktorá je všeobecne známa súčasným používateľom slovenčiny. Odhaľuje pôvod, ďalší vývoj a slovotvorné a sémantické súvislosti najstaršej domácej lexiky pochádzajúcej ešte z praslovenského obdobia, teda slov vzniknutých počas vývinu slovenčiny ako samostatného slovanského jazyka, ale aj výrazov prevzatých v rôznych historických obdobiach z rôznych cudzích jazykov. Dielo je zároveň predpokladom a východiskom pre ďalší etymologický výskum slovenského jazyka v širšom slovanskom aj európskom kontexte. V budúcom roku sa začne realizovať nový projekt, ktorého cieľom je vytvorenie nového – rozšíreného a prepracovaného vydania tohto slovníka. Tento zámer sa spája aj s projektom *Etymologickej databázy slovenskej lexiky (ETYMO)*^[5] (realizovaným od roku 2016), ktorého cieľom je postupne rozširovať etymologické spracovanie lexiky aj na slovnú zásobu starších období vývinu slovenského jazyka a slovenských nárečí, a to v dostupnej elektronickej forme databázy. Etymologické spracovanie lexiky v tejto databáze prihliada (výberovo) aj na kritériá vedeckého etymologického slovníka a rozširuje informácie o praslovenských etymónoch analyzovaných slovenských výrazov či odkazy na ďalšiu odbornú literatúru a pod. Aktuálne dostupný heslár zatiaľ obsahuje heslové výrazy začínajúce písmenom A (približne 750 slov zo súčasnej spisovnej slovenčiny, zo starších období vývinu slovenského jazyka aj slovenských nárečí).

4.6. DOSTUPNOSŤ SLOVNÍKOV

Slovníkové diela patria k lingvistickým výstupom s najširším využitím v rámci ďalších výskumov jazyka, ale aj v radoch širšej odbornej a laickej verejnosti. Na-

priek obľúbenosti a vysokej predajnosti tlačенých verzií je v čase informačných technológií nevyhnutné sprístupniť tieto diela v elektronickej verzii a umožniť vyhľadávanie v nich, ako aj porovnanie údajov z rôznych zdrojov. Túto možnosť ponúka Slovníkový portál JÚLŠ SAV^[5] zahŕňajúci 20 lexikografických diel a databáz,^[2] s ktorými je možné pracovať naraz formou združeného vyhľadávania, čo umožňuje porovnávať spracovanie jednotiek a sledovať dynamické javy v slovenskej lexike, gramatike aj slovtvorbe. Pod každým názvom sprístupneného diela možno nájsť aj kompletnú informáciu o danom diele vrátane jeho textovej časti. Zároveň sa Slovníkový portál JÚLŠ SAV stal základom pre vytvorenie lexikografického korpusu Lexicorp – nástroja na podporu lexikografických projektov.

Okrem Slovníkového portálu sú na stránke ústavu sprístupnené aj čiastkové portály referenčných lexikografických diel, a to Terminologický portál, Lexika slovenských terénnych názvov, Etymologická databáza slovenskej lexiky, Portál Retrográdneho slovníka a Slovenský WordNet.^[3]

5. KORPUSOVÁ LINGVISTIKA A SPRACOVANIE PRIRODZENÉHO JAZYKA

Korpusy a databázy sú dnes základňou nielen pre tvorbu slovníkov a lexikologický či gramatický výskum. Viac ako 20 rokov budovania veľkých jazykových korpusov^[4] a vývoja korpusových nástrojov na vyhľadávanie a analýzy (napr. nástroje na gramatickú a sémantickú anotáciu a zisťovanie sémantickej podobnosti slov, dynamiku jazyka a pod.) najmä v rámci *Slovenského národného korpusu*^[5], medzinárodných projektov zameraných na spracovanie prirodzeného jazyka a počítačovej lexikografie pomohlo na Slovensku etablovať samostatnú disciplínu korpusová lin-

^[2] 1. *Slovník súčasného slovenského jazyka* (2006, 2011, 2015, 2021); 2. *Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny* (2016, 2022); 3. *Retrográdny slovník súčasnej slovenčiny* (2018); 4. *Krátky slovník slovenského jazyka* (4. vyd. 2003); 5. *Pravidlá slovenského pravopisu* (2013); 6. *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1968); 7. *Synonymický slovník slovenčiny* (2004); 8. *Slovník cudzích slov (akademický)* (2005); 9. *Slovník prepisov z orientálnych jazykov* (2018); 10. *Slovník slovenských nárečí A – K, L – P* (1994, 2006); 11. *Historický slovník slovenského jazyka* (1991 – 2008); 12. *Slowár Slowenski Česko-Latínsko-Nemecko-Uherski* od Antona Bernoláka (1825) a korpusové výstupy a databázy: 1. *Paradigmy podstatných mien*, 2. *Zvukové nahrávky niektorých slov*, 3. *Názvy obcí Slovenskej republiky* (vývin v rokoch 1773 – 1997), 4. *Databáza priezvisk na Slovensku* (1998), 5. *Databáza urbanoným* (stav v roku 1995), 6. – 8. *frázy z paralelných korpusov (slovensko-českého, slovensko-francúzskeho a slovensko-anglického)*. Slovníkový portál na webovej stránke ústavu je často vyhľadávaný, jeho priemerná mesačná návštevnosť je viac ako milión vyhľadání konkrétneho slovníkového hesla. V roku 2023 získal Cenu SAV za popularizáciu vedy a spoločenské aplikácie vedy.

^[3] Všetky portály sú dostupné na internete.^[6]

^[4] Prehľad korpusov a ďalšie informácie sú dostupné na^[7].

^[5] SNK sa rozvíja predovšetkým vďaka prostriedkom získaným na základe *Zmlúv o združení prostriedkov na budovanie a rozvoj SNK* (medzi Ministerstvom kultúry SR, Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskou akadémiou vied).

gvistika, ktorá má okrem výrazného aplikačného rozmeru aj vedecký a interdisciplinárny rozmer.

Aktuálny korpusový „komplex“ JÚLŠ SAV tvoria: v poradí už 10. verzia hlavného korpusu písaných textov v rozsahu takmer dvoch miliárd textových jednotiek vrátane niekoľkých štylisticky a časovo vymedzených podkorpusov, ďalej 6. verzia webového a 7. verzia hovoreného korpusu, 12 paralelných korpusov, 9 špecializovaných korpusov (napr. ekonomický, právny či administratívny) a v neposlednom rade aj 6. verzia historického a 5. verzia nárečového korpusu. Korpusy tohto komplexu, ktoré sú tvorené textami v súčasnej spisovnej slovenčine, sú lematizované a morfológicky anotované tagerom MorphoDiTa^[8] natrénovaným v SNK. Navyše, dokumenty v hlavnom korpuse, špecializovaných korpusoch i v časti paralelných korpusov boli doplnené o podrobnú bibliografickú a štýlovo-žánrovú anotáciu, ktorá umožňuje používateľom presne zacieliť svoj výskum na relevantné dáta v rámci zvoleného korpusu.

Výsledkom spolupráce s Katedrou UNESCO pre plurilingválnu a multikultúrnú komunikáciu (Univerzita Komenského v Bratislave) je *Webový korpus Aranea*^[9], komplex porovnateľných webových korpusov pre 26 jazykov, ktoré sú vhodným prameňom pre rozvoj nástrojov na spracovanie prirodzeného jazyka, ktoré vyžadujú školenie na veľkom množstve údajov. Korpusy sú prezentované v troch rozsahom odlišných verziách. V súčasnosti korpus obsahuje viac ako 110 korpusov a subkorpusov v 26 jazykoch a rozvíja sa už len v JÚLŠ SAV.

V rámci medzinárodného projektu podporeného EÚ s názvom MARCELL vznikol *Korpus právnych predpisov v slovenčine*^[10], ktorý obsahuje texty právnych predpisov v slovenčine, je automaticky lematizovaný, morfológicky, syntakticky a sémanticky (terminologicky) anotovaný a obsahuje anotáciu pomenovaných entít. Jeho prvá verzia sprístupnená v roku 2019 bola v ďalších verziách rozširovaná a podporená inovovanými nástrojmi. Aktuálne je dostupná 5. verzia obsahujúca 45 miliónov tokenov, ktorú si možno voľne stiahnuť z webovej stránky JÚLŠ.

Rozvoj korpusových nástrojov priniesol aj nové možnosti základného výskumu a spracovania gramatiky jazyka, a to najmä z hľadiska formálnej gramatiky a jazykovo-štruktúrnych vzťahov, ale aj jej funkčnosti a dynamiky. Na staršiu publikáciu zameranú na deklináciu substantív (*Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi*; Garabík – Karčová – Šimková – Brída – Žáková 2016¹⁶) nadviazal aj výskum slovies a jeho výsledkom je dielo *Časovanie slovies v slovenči-*

¹⁶ Dielo má charakter slovníka a v heslových statiach uvádza heslové slová ako reprezentanty skupín slov s rovnakým skloňovaním. Ide o prvé komplexné korpusovolingvistické zachytenie deklinácie substantív. Tento typ slovníka môže slúžiť ako východisko ďalšieho lingvistického výskumu, ale tiež ako pomôcka v prekladateľskej praxi a pri výučbe slovenského jazyka.

ne (Zumrík – Majchráková – Miháliková 2022), ktoré spracúva zložitý systém konjugácie slovenských slovies a predstavuje nový model slovesnej konjugácie založený na systéme 63 hierarchizovaných konjugáčnych druhov. Výhodiskom je formálne spracovanie jazykových dát, formálny opis slovesných paradigiem sa však dopĺňa prostredníctvom systémovolingvistických poznatkov z oblasti morfológie a morfológie. Členenie slovies sa pre názornosť prezentuje schematicky a identifikované konjugáčné typy a paradigmy sú charakterizované aj z kvantitatívneho hľadiska. Súčasťou práce je abecedný kľúč na určovanie konjugáčnej príslušnosti spracovaných slovies.

Oblasť počítačového spracovania prirodzeného jazyka a vývoj jazykových technológií sa v ústave rozvíja aj v rámci medzinárodných a/alebo interdisciplinárnych projektov s aplikačným a multilingválnym rozmerom. Realizované alebo aktuálne projekty sa týkajú zhromažďovania a spracovania dát pre oblasť automatického prekladu, centralizácie a dostupnosti jazykových dát a technológií, ako aj problematiky rovnoprávného zastúpenia jazykov na digitálnom trhu v Európe. Výsledky týchto projektov preto nemajú podobu publikovaných vedeckých prác, ide skôr o vytváranie databáz a automatických nástrojov v rámci odboru spracovania prirodzeného jazyka (natural language processing). Z viacerých projektov z tohto okruhu spomenieme aspoň niektoré:

1. Zapojenie sa do dvoch projektov z výzvy *Nástroj na prepájanie Európy CEF.AT* v rámci stratégie Európa 2020 (CURLICAT, MARCELL) malo za cieľ zabezpečenie a spracovanie dát pre rozvoj platformy strojového prekladu EÚ a vývoj doplnkových softvérových nástrojov. Prvoradým výstupom oboch projektov bola tvorba porovnateľných korpusov v siedmich európskych jazykoch vrátane slovenčiny. Korpusy sú lematizované, anotované morfológicky, syntakticky, sémanticky na úrovni pomenovaných entít a terminologických jednotiek nachádzajúcich sa v databáze IATE, a zároveň sú klasifikované podľa deskriptorov tezauru EURO-VOC. Korpusy z projektu CURLICAT sú aj voľne prístupné prostredníctvom platformy ELRC-SHARE. Slovenské korpusy z oboch projektov si možno voľne stiahnuť v licencií CA-SA 4.0 zo stránok JÚLŠ: korpus súdnych rozhodnutí (od-justice v2.0)^[11] s veľkosťou 10 miliárd slov a menší s rozsahom 45 miliónov.^[10] Samostatným výstupom bol aj automatický korpusový extraktor terminologických výrazov a pseudonymizátor.

2. V rámci projektu *European Language Grid* programu EÚ H2020 zástupcovia JÚLŠ SAV v role National Competence Centre prispeli k tvorbe zdieľanej európskej centrálnej platformy jazykových technológií, ktorú možno prepájať aj s inými zdrojmi. Projekt umožňuje komerčnej a nekomerčnej európskej komunite jazykových technológií ukladať a exportovať svoje nástroje a dáta, ako aj nachádzať nových projektových partnerov.

3. S predchádzajúcim projektovým zámerom súvisí aj projekt *European Language Equality* (v rámci programu EÚ PPPA), počas ktorého sa aktualizovali tzv. biele knihy z projektu META-NET o stave jazykových technológií v jednotlivých európskych jazykoch. Zároveň sa podarilo zhromaždiť relevantné dáta z jednotlivých sieťí a iniciatív o potrebách v oblasti jazykovej technológie a digitálnej jazykovej rovnosti v Európe. Všetky informácie projektu predstavujú detailnú, empirickú a dynamickú mapu podpory technológií pre rôzne jazyky (nielen) Európy a umožnili vytvoriť plán stratégie a rozvoja technológií spracovania prirodzeného jazyka s cieľom dosiahnuť úplne rovnocenné postavenie a zastúpenie jednotlivých jazykov v Európe do roku 2030.

4. Projekty v rámci schémy COST (najmä *enetCollet*, *Nexus Linguarum*, *LITHME*, *UniDive*) sa tematicky zameriavali na prípravu koncepcie slovenského akvizičného korpusu a softvéru (skripty a konverzie), efektívne využitie hlbokého učenia v kombinácii s prelinkovanými jazykovými dátami (aplikácia týchto dát v slovenskom jazykovednom prostredí), univerzálnosť a diverzitu jazykových technológií. Zahrnuté boli aj etické otázky nových jazykových technológií, napríklad nerovnosť prístupu k technológiám, otázky súkromia a bezpečnosti či nové vektory podvodov a zločinu.

5. Na oblasť jazykového vzdelávania je zameraný projekt *slova.ee* (v rámci programu Erasmus+), ktorý sa realizuje v spolupráci s partnermi v Nemecku, Francúzsku a Litve. Jeho cieľom je zvýšiť dostupnosť e-learningových materiálov na učenie sa slovenčiny ako cudzieho jazyka prostredníctvom Mnohojazyčného portálu na učenie sa slovenčiny^[12] a vývoj nových e-learningových materiálov so zameraním na situácie a slovnú zásobu, ktorá je relevantná pre migrantov na Slovensko. Je zameraný najmä na dospelých študujúcich so žiadnou alebo veľmi malou znalosťou slovenského jazyka.

6. Z možností využitia korpusov pri jazykovom vzdelávaní vychádza aj projekt budovania korpusu textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk (ERR-KORP¹⁷), ktorý sa realizuje v rámci spolupráce oddelenia SNK so Studia Academica Slovaca – centrom pre slovenčinu ako cudzí jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (ako hlavný riešiteľ), Filozofickou fakultou PU v Prešove a Filozofickou fakultou UMB v Banskej Bystrici. V rámci projektu sa buduje korpusovo spracovaná textová báza, ktorá slúži na analýzu chýb študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk so zameraním na jednotlivé jazykové úrovne, ale aj s ohľadom na východiskový/prvý jazyk študenta a na ďalšie osvojené jazyky. V roku 2023 bola vytvorená a sprístupnená 1. verzia korpusu s rozsahom 347 395 tokenov.¹⁸

¹⁷ Projekt je podporený grantovou agentúrou APVV ako jedna zo súčastí širšie koncipovaného projektu *Jazykové chyby v slovenčine ako cudzom jazyku na báze akvizičného korpusu*.

¹⁸ Korpus i ďalšie informácie sú dostupné na ^[13].

Korpus ERRKORP obsahuje 1 063 textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk s rôznymi materinskými jazykmi a úrovňami znalostí slovenčiny, ktoré obsahujú manuálnu anotáciu značkových chýb a metajazykové dáta. Textové zdroje sa do projektu získavajú aj prostredníctvom osobnej angažovanosti lektorov slovenského jazyka a kultúry na lektorátoch slovenského jazyka a kultúry na rôznych univerzitách a vysokých školách v zahraničí. Medzi významných poskytovateľov textov patrí aj Útvár pre jazykovú a odbornú prípravu cudzincov a krajanov Centra ďalšieho vzdelávania Univerzity Komenského v Bratislave. Aktuálne sa pripravuje spoločná monografia všetkých členov projektu, ktorá prinesie syntetizujúce výsledky projektového výskumu.

S rozvojom korpusových databáz a automatických nástrojov sa zvyšuje aj záujem o uplatnenie nových možností, ktoré prinášajú veľké jazykové databázy a ich nástroje, v ďalších oblastiach lingvistického výskumu. Špecifickým výsledkom interdisciplinárneho prepojenia korpusovej lingvistiky je práca M. Zumríka *Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky* (2020), ktorá nadväzuje na tradíciu teoretickej i filozofickej reflexie základov jednotlivých vedných a odborných oblastí, tak ako sa táto tradícia budovala a buduje v rámci slovenskej terminológie, českej filozofie logiky i zahraničnej korpusovej lingvistiky. Korpusová lingvistika sa preto v práci dáva do súvisu s vybranými filozofickými a inými teoretickými myšlienkami o povahe vzťahu medzi človekom, jeho okolím, myslou a jazykom. Istou východiskovou filozofickou pozíciou v práci je jednak fenomenologická filozofia v podaní Edmunda Husserla i súčasných českých fenomenológov, jednak filozofia technológie v podaní napríklad Marka Coeckelbergha, predovšetkým však Martina Heideggera, a tiež antropologicky ladené výklady Juraja Dolníka. Jednotlivé časti práce predstavujú obrazné východiská pre filozofické uvažovanie o povahe ľudského poznania a špeciálne o možnosti ľudského poznávania jazyka v podmienkach teoretického i praktického rozvoja jazykovedy.

Ďalším príkladom osobitého interdisciplinárneho výskumu je využitie kvantitatívnych metód v lingvistike a literárnej vede predstavené v slovensko-anglickej publikácii *Láska v číslach: Sládkovičova Marína pohľadom kvantitatívnej lingvistiky – Love in Numbers: Sládkovič's Marína from the Viewpoint of Quantitative Linguistics* medzinárodného autorského kolektívu (Místecký – Kolenčíková – Navrátil – Altmann 2020). Monografia predstavuje komplexnú štýlometrickú analýzu Maríny, najvýznamnejšieho diela A. Sládkoviča a prepája rôzne lingvistické a literárnovedné témy (napr. slovné bohatstvo, rým, slovné druhy, syntaktické vlastnosti, naratívnosť/deskriptívnosť a pod.).

Novým výskumom v tejto oblasti je projekt *Vektorové reprezentácie vágnych výrazov v slovenčine*, ktorého cieľom je predstaviť rozmanité vzťahy významovej

podobnosti a príbuznosti pomenovaní, ktoré označujú pojmy zo spoločenskej, etickej a ekonomickej oblasti. Ide o lingvistickú interpretáciu výsledkov počítačového spracovania prirodzeného jazyka založeného na metóde word embedding (vnorenia slov), ktorá z rozsiahleho jazykového materiálu skoncentrovaného v korpuse automaticky generuje vektorový model kvantifikujúci a hierarchizujúci vzťahy významovej podobnosti medzi slovami v priestore vektorového modelu.

Široká využiteľnosť korpusov a nástrojov na jednej strane a často len základné alebo nedostatočné zručnosti v práci s nimi viedli kolektív SNK k zostaveniu dvoch publikácií zameraných na zvýšenie kompetencií vo využívaní korpusov a nástrojov, ako aj na propagáciu korpusovej lingvistiky a korpusových databáz a možností ich využitia. Ide o práce *Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania* (Šimková – Gajdošová – Kmeťová – Debnár 2017) a *Slovenský národný korpus. Používanie, príklady, postupy* (Šimková – Gajdošová 2020). Príručky zahŕňajú informácie o korpusoch, podkorpusoch a jazykových zdrojoch SNK, opis základných anotácií, terminologický slovník a najčastejšie metaznaky a metaoperátory používané pri vyhľadávaní jazykových javov. Sú určené lingvistom, učiteľom slovenského jazyka a cudzích jazykov, prekladateľom, študentom a iným záujemcom. Na upevnenie zručností potrebných pri používaní korpusov slúžia cvičenia a praktické ukážky, čím sa okrem iného predstavujú možnosti využitia korpusov v školskej praxi. V posledných dvoch rokoch na tieto publikácie nadviazala tvorba inštruktážnych videí¹⁴, ktoré názornými ukážkami približujú rôzne postupy pri vyhľadávaní rôznych typov jazykových javov.

Korpusová lingvistika rozvíjaná v JÚLŠ SAV je jednou z oblastí, ktorá vo výraznej miere prepája domáci výskum s medzinárodným, a to predovšetkým prostredníctvom medzinárodných projektov zameraných na spracovanie prirodzeného jazyka, zahraničných a v cudzom jazyku publikovaných štúdií a kapitol, početných účasti na zahraničných konferenciách a tiež vďaka medzinárodnej konferencii SLOVKO, ktorá sa organizuje každé dva roky a jej výsledky sú publikované v anglickom jazyku od roku 2017 v tematických číslach *Jazykovedného časopisu*.¹⁹

6. TERMINOLÓGIA

S oboma uvedenými oblastami súvisí výskum a normatívne spracovanie terminológie. Terminologický manažment na celonárodnej úrovni v zmysle lingvistického spracovania a sprístupňovania terminológií, centralizácie terminologických in-

¹⁹ V sledovanom období to bola konferencia v roku 2019 so zameraním na *NLP, corpus linguistics, language dynamics and change* (Jazykovedný časopis 2019, roč. 70, č. 2), v roku 2021 so zameraním na *NLP, corpus linguistics and interdisciplinarity* (Jazykovedný časopis 2021, roč. 72, č. 2), v roku 2021 bolo špeciálne 4. číslo časopisu ročníka 2021 venované webovým korpusom Aranea. Nateraz poslednou bola konferencia v roku 2023 zameraná na *NLP and corpus linguistics* (Jazykovedný časopis 2023, roč. 74, č. 1).

formácií, ako aj vysvetľovanie významov termínov širšej verejnosti je kľúčovým predpokladom pre bezporuchovú komunikáciu nielen v odborných kruhoch, ale aj pre prácu všetkých jazykových profesionálov, na prvom mieste prekladateľov, a prispieva tiež k sprístupňovaniu vedeckých výsledkov verejnosti. Ide o stále aktuálne potreby spoločnosti, keďže veľká časť neologizmov pochádza práve z terminologických sústav.

Zaznamenávanie, analýza a kultivácia terminológií ako súčasť slovej zásoby má v JÚLŠ SAV desaťročia trvajúcú tradíciu. Opodstatnenie tejto činnosti dosvedčujú aj požiadavky odbornej i laickej verejnosti týkajúce sa najčastejšie správnosti konkrétnych tvarov termínov a ich odvodenín, významu termínov, adekvátnosti ekvivalentov cudzích termínov či terminologickej konzistentnosti nielen v odborných textoch, ale aj v textoch zahŕňajúcich odborné termíny (legislatívne dokumenty a normy, publicistické texty a pod.).

V súčasnom období sa v oblasti terminológie realizuje najmä základný výskum terminológie, ktorý prioritne vychádza z korpusových dát.²⁰ Výsledkom je už spomínaný *Terminologický portál JÚLŠ SAV*, súčasťou ktorého je elektronická databáza *Slovenská terminologická databáza*, v ktorej priebežne pribúdajú nové súbory termínov z rôznych vedných oblastí, alebo sa rozširujú už existujúce zbierky.²¹ V roku 2021 tvorcovia databázy reagovali na vzniknutú pandemickú situáciu vytvorením samostatného okruhu *Epidemiológia a imunológia*, ktorý zahŕňa vyše tisíc terminologických záznamov s touto problematikou.

Výskum terminológie sa orientoval tiež na historické súvislosti tvorby a ušľachťovania slovenskej terminológie v minulosti, na teoretické otázky ušľachťovania slovenskej onomastickej terminológie v medzinárodnom kontexte a na čiastkové otázky dynamiky internacionálnych sufixov v lekárskej terminológii.

Teoretické otázky terminológie a jej kultivovania boli predmetom viacerých aj v zahraničí a v cudzom jazyku publikovaných kapitol a štúdií (napr. Levická – Zumrlik, v tlači), ale aj odborných prednášok pre odborníkov z rôznych oblastí. Kontinuitu s predchádzajúcimi výskumami v tejto oblasti posilnili komplexné zbierky

²⁰ Na výskum terminologických otázok sú zamerané dva projekty VEGA: *Analýza terminologickej práce Jána Horeckého ako inšpirácia pre terminologický manažment 21. storočia na Slovensku* a *Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky (v kontexte slovanskej a medzinárodnej onomastickej terminológie)*.

²¹ Terminologický portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV je dostupný na webovej stránke^[15] a obsahuje rozsiahly komplex teoretických a praktických zdrojov, archív 2 slovenských terminologických časopisov a interaktívnu databázu terminologických prác J. Horeckého v celkovom rozsahu 1 418 bibliografických položiek. Ďalej zahŕňa plné texty 22 terminologických slovníkov vydaných v rokoch 1952 – 1964, zoznam vyše 400 výkladových a prekladových slovníkov a encyklopédií, ktoré zachytávajú slovenskú terminologickú lexiku, a užitočné odkazy na zahraničné databázy, terminologické centrá a zdroje, ako aj zoznam terminologických komisií pri slovenských ministerstvách a ostatných orgánoch štátnej správy.

starších prác z oblasti terminológie a publikácia vydaná v slovensko-anglickej mutácii *Človek a jeho jazyk 4. Terminologické inšpirácie profesora Jána Horeckého – Man and His Language 4. Selected Terminological Papers of J. Horecký* (2019), ktorá predstavuje súbor prác J. Horeckého ako zdroj ďalšieho skúmania jazyka a terminológie v historickom i systémovom aspekte. Ide o výber terminologických prác autora doplnený o sumarizujúce štúdie zostavovateľov J. Levickej a M. Zmríka.

Tvorba terminologického portálu je úzko prepojená s korpusovými analýzami a zároveň je dôležitým zdrojom overovania údajov pri tvorbe SSSJ. Výsledky týchto výskumných aktivít sa bezprostredne aplikujú v práci terminologických komisií štátnej správy a vo vzdelávacej a poradenskej činnosti.

7. VÝSKUM SÚČASNÉHO JAZYKA

Výskum súčasného jazyka sa v JÚLŠ SAV na jednej strane realizuje v úzkom prepojení s tvorbou vyššie spomínaných slovníkov súčasnej slovenčiny a s výskumami využívajúcimi korpusové databázy a analytické nástroje, na druhej strane sa zameriava na komunikačné a pragmatické aspekty fungovania jazyka a funkčné hodnotenie jazykových variantov a inovácií s dôrazom na reálny jazykový úzus, potreby používateľov jazyka a adekvátne riešenie jazykových problémov. Publikácie, ktoré sa témam z tejto širokej oblasti venujú, pokrývajú práce reflektujúce sociálne aspekty fungovania jazyka, autorské publikácie zamerané na otázky dynamiky jazyka a normy, kompendiá z projektov, vedeckých podujatí alebo širších diskusií reagujúcich na jazykové problémy a odborné práce popularizačného a vzdelávacieho charakteru. Medzi jednotlivými okruhmi však neexistuje jednoduchá deliaca čiara – sú navzájom poprepájané jednak reflektovaním vzťahu jazyka a spoločnosti a jednak vnútornou dynamikou podoby súčasného jazyka.

7.1. SOCIÁLNE ASPEKTY FUNGOVANIA JAZYKA

Výskum sociálnej a pragmatickej podstaty jazyka, jeho fungovania v kontexte spoločnosti a kultúry, ako aj obrazu spoločnosti a kultúry v jazyku sa primárne realizuje v projektoch oddelenia sociálnej lingvistiky.

Najvýznamnejším výstupom v tejto oblasti v sledovanom období je monografia J. Dolníka *Jazyk v sociálnej kultúre* (2017), ktorá je výkladom o rozličných prejavoch spätosti jazyka s vybranými aspektmi sociálnej kultúry. V pozadí analýz a interpretácií týchto javov stoja filozofické, epistemologické, semiotické, kulturologické a komunikačno-teoretické aspekty. Monografia osvetľuje väzbu vedeckej teórie s praxou vo vzťahu k jazyku, špecifikuje dve ideológie so zreteľom na spisovnú slovenčinu a odhaľuje zdroj jednej z ideológií, a to ideológie pozitívnej separácie. Ďalším z analyzovaných javov je jazyková situácia, komunikácia a komunikačná kultúra a jej prepojenie s etnickou a sociálnou kultúrou. Dotýka sa tiež vzájomnej

interakcie vedy a verejnosti na pozadí aktuálne sa rozširujúcej demokratizácie vedy v kontexte celkovej radikálnej demokratizácie spoločnosti. Kniha je príspevkom k systematickému výkladu jazyka z pozície sociálnej kultúry a sociálnej kultúry z perspektívy jazyka, ktorý smeruje k hlbšiemu pochopeniu jazyka ako sociokultúrneho javu a sociálnej kultúry ako (aj) jazykového javu.²²

Špecifickým sociálnym aspektom fungovania jazyka sa venujú dve dizertačné práce, ktoré boli publikované v sérii *Jazykovedné štúdie*. Ide o publikáciu *Jazyk seniorov z hľadiska sociolingvistiky* P. Bartalošovej (2020), ktorá je zameraná na jazyk súčasných slovenských seniorov, pokúša sa vymedziť obsah pojmu senior na základe analýzy súčasného diskurzu, pričom vychádza z tézy, že štandardizovaný diskurz o senioroch a ich jazykovom správaní ovplyvňuje ich reálne (jazykové) správanie. Samostatnou problematikou v práci je výskum postojov seniorov k anglicizmom v slovenčine. Ďalšou je publikácia J. Rusinkovej *Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk (Na pozadí jazykových postojov)* (2020), ktorá sa venuje otázke prirodzenosti spisovnej slovenčiny, resp. procesu jej naturalizácie. Vysvetľovanie prirodzenosti jazyka sa opiera o spisovnojazykové postoje používateľov, ktoré slúžia ako orientačná opora pri riešení jazykových neistôt v jazykovej komunikácii. Jazykové neistoty predstavujú jazykové javy, ktoré vyžadujú riešenie na používateľskej strane, nie na strane jazykových odborníkov. Na jazyk sa pritom nazerá z komunikačno-pragmatickej pozície, a preto tu jazyk vystupuje ako sociálna a psychická realita. Práca je prejavom vedeckého záujmu o používateľský pohľad na jazyk a jej zámerom je prispieť k zmene postavenia jazykových používateľov v rámci procesu kodifikácie jazyka.

V rámci projektu *Diskriminačná instrumentalizácia jazyka* (2019 – 2022) sa realizoval výskum diskriminačného potenciálu jazyka a diskurznych stratégií zneužívania tohto potenciálu. Výsledky tohto výskumu boli, okrem niekoľkých autorských štúdií, prezentované v dvoch komplexnejších výstupoch, a to v tematickom čísle *Jazykovedného časopisu* (2022) a v monografii J. Rusinkovej (2023). Okrem toho sa téme diskriminácie – so zameraním na otázky menšín a ich jazykových práv – venuje aj rozbiehajúci sa projekt Saspro s názvom *VOICES – When minority voices are silenced*.^[16]

Tematické číslo *Jazykovedného časopisu* (2022, roč. 73, č. 3) bolo venované problematike využívania jazyka ako nástroja a prostriedku diskriminácie. Obsahuje deväť štúdií, v ktorých sa analyzujú rôzne typy komunikátov v českom, maďarskom, poľskom, slovenskom alebo srbskom jazyku, pričom sa na fenomén jazykovej dis-

²² V ďalších rokoch – už pod hlavičkou svojho domovského pracoviska Filozofickej fakulty UK – vyšli ďalšie práce J. Dolníka *Jazyk v pragmatike* (2018), *Jazyk v sociálnej praxi* (2021) a *Jazyk v dynamike demokracie* (2023), v ktorých nadväzujúco rozvíja výklady rôznych spoločensky podmienených aspektov fungovania jazyka.

kriminácie nahliada z rozličných výskumných aspektov. Tematické číslo tak ponúka perspektívu jazykovej politiky, egolingvistiky, mediálneho diskurzu, vektorovej reprezentácie slov, rodovej stereotypizácie, rodovo vyváženého jazyka, diskurzu futbalových fanúšikov a výučby maďarčiny ako menšinového či väčšinového jazyka. Jednotlivé štúdie preto možno chápať ako čiastkové sondy do jazykovej praxe, ktorá odráža sociálnu realitu v rozličných jazykových spoločnostiach.

Publikácia *Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka* (Rusinková 2023) je lingvistickým príspevkom do širokej interdisciplinárnej diskusie o diskriminácii. Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka znamená používanie jazyka ako nástroja a prostriedku diskriminácie, ale aj jeho zneužívanie ako diskriminačného dôvodu. Základnou otázkou výskumu bolo, ako sa jazyk, resp. jazyková komunikácia podieľa na tvorení diskriminačných vzťahov a vo všeobecnosti na tvorení diskriminácie ako sociálnej reality. Na textových materiáloch rôzneho druhu sa demonštruje inštrumentalizácia jazyka vo vybraných spoločenských oblastiach (komerčná, mediálna, politická) a vzťahoch (interindividuálna, inštitucionálna, resp. systémová, kultúrna). Výskum diskriminačnej inštrumentalizácie jazyka bol realizovaný prostredníctvom metód kritickej diskurznej analýzy. Z metodologického hľadiska sa v skúmanej otázke (Ako sa jazyk podieľa na tvorbe diskriminácie?) uplatňuje komunikačno-pragmatický prístup, pretože jazyk a jazyková komunikácia sa chápu ako spôsob dosahovania istých cieľov používateľov jazyka v jazykovej interakcii v istom kontexte. Text je rozdelený do šiestich kapitol, ktoré tematizujú jazykovú diskrimináciu z teoretického aj interpretačného hľadiska. Teoretické časti (kap. 1 a 2) slúžia na sumarizovanie poznatkov o diskriminácii z iných vedeckých disciplín, pričom tieto poznatky poslúžili na ďalšie rozčlenenie analytických častí podľa spôsobu prejavovania sa diskriminácie, a to v rovine poškodzujúceho rozlišovania (kap. 3), v rovine nerovného zaobchádzania (kap. 4) a v rovine znevýhodňovania (kap. 5). V šiestej kapitole sa nazerá na diskriminačnú inštrumentalizáciu jazyka z egolingvistického hľadiska.

Je prirodzené, že na tému zneužívania jazyka ako nástroja na diskrimináciu rôznych skupín spoločnosti v roku 2023 nadväzuje nový projekt APVV *Jazykovokomunikačné aspekty dezinformácií*, realizovaný aj v spolupráci s Filozofickou fakultou KU v Ružomberku, Filozofickou fakultou PU v Prešove a Filozofickou fakultou UK v Bratislave. Projekt vznikol ako reakcia na potrebu posilniť strategickú komunikáciu štátu s ľuďmi, a tým minimalizovať dopady cielených dezinformácií na obyvateľstvo. Vytváraniu modelu úspešnej strategickej komunikácie predchádzajú v projekte tri výskumné okruhy, a to výskum súčasného fungovania dezinformačných praktík a zrozumiteľnej komunikácie, historicko-kultúrny výskum dezinformačných praktík zameraný na vybrané historické politické alebo kultúrne javy a počítačové spracovanie dezinformačných textov, ktorého úlohou je zostaviť korpus

súčasných dezinformačných textov. Cieľom projektu je teda teoreticky i empiricky podložený opis a explanácia jazykovokomunikačných praktík tvorenia a úspešného šírenia dezinformácií. Výsledkom má byť sústava poznatkov, ktoré poslúžia pri koncipovaní modelu úspešnej strategickej komunikácie štátu s obyvateľstvom založenej na zrozumiteľnosti, komunikačnej kultúre a sociálnej inklúzii.

7.2. DYNAMIKA JAZYKA A JEJ REFLEXIA V JAZYKOVEJ PRAXI A V SLOVNÍKU

Skúmanie dynamiky jazyka, možnosti jej poznávania a jej reflektovanie v lexicografických opisoch priamo súvisia s jednými z hlavných sfér činnosti ústavu – s tvorbou slovníkov súčasného jazyka a s budovaním korpusov a korpusových nástrojov.

Práve jazykové korpusy predstavujú nové možnosti výskumu jazyka a textových útvarov vzhľadom na jazykové zmeny súvisiace s vývinom celého jazykového spoločenstva. Dokumentuje to aj publikácia *Dynamické javy v súčasnej slovenčine a jej výskume* (Šimková – Levická – Debnár 2018), ktorej autori sa zamerali na niekoľko oblastí: pravopis a adaptáciu prevzatých slov, lexikológiu a terminológiu, a štylistiku s presahom do dištančného čítania. Premennivé vlastnosti jazykového systému slovenčiny a sondy do pohybov v jazykovej praxi sú dokumentované na báze dát SNK s názornými ukážkami efektívneho využitia korpusových zdrojov a metód korpusovej lingvistiky. Kniha preto nie je určená len lingvistom, ale má aj aplikačný charakter a prináša užitočné podnety aj pre literárnych vedcov, prekladateľov alebo pre záujemcov o interdisciplinárnu oblasť digitálnych humanít.

Reálna jazyková prax a jej reflektovanie v procese prípravy SSSJ sú nosnými témami najnovšej publikácie A. Jarošovej *Používatelia jazyka, jazykovedci a kodifikácia* (2022), ktorá do istej miery nadväzuje na staršiu prácu autorky (Jarošová 2015). Práca ukazuje postupne vychádzajúci *Slovník súčasného slovenského jazyka* z pohľadu kodifikácie. Pre slovenské spisovnojazykové prostredie, v ktorom tento slovník vzniká, je príznačné uplatňovanie protichodných kodifikačných postojov ku konceptom používateľ jazyka, norma a spisovnosť. Text približuje, ako k týmto pojmom pristupuje autorsko-redaktorský kolektív slovníka, a tiež ukazuje, ako sa dané východiská premietajú do jeho lexikografickej praxe, napr. pri určovaní príslušnosti slov k jednotlivým typom nespisovnej lexiky alebo pri spracúvaní anglicizmov. Pre tvorbu slovníka je tiež kľúčové vysvetlenie, akú úlohu pri zisťovaní normy hrá frekvencia jazykových prostriedkov a aký je pohľad na ich fungovanie v diferencovaných komunikačných prostrediach. Samostatný priestor je venovaný postojom používateľov jazyka, ktorí majú podiel na utváraní spisovnojazykovej normy a jej zmenách. V texte autorka reaguje aj na negatívne komunikačné javy spojené s fungova-

ním sociálnych sietí ako prostredia, v ktorom prebieha hybridná, súkromno-verejná komunikácia usmerňovaná algoritmami obchodných modelov. V tejto súvislosti práca nemohla obísť fakt, že eróziu komunikačných noriem vo verejnom prostredí sprevádza akceptácia, až preferencia verbálnej agresie.

7.3. JAZYKOVÉ PROBLÉMY

Na konkrétne dynamické javy, ktorých ustaľovanie či variantnosť v súčasnej jazykovej praxi sa niekedy vníma aj ako jazykový problém, boli zamerané vedecké konferencie, ktorých výsledky boli následne spracované v zborníkoch vedeckých príspevkov. Takouto publikáciou je napríklad zborník *Prechýľovanie: áno – nie?* (Satinská – Valentová 2016), ktorý problém prechýľovania – prerastajúci aj za hranice lingvistiky a citlivo vnímaný aj sociálne a eticky – objasňuje v širších súvislostiach. Zahŕňa otázky genézy a historickej dynamiky prechýľovania ženských priezvisk a súčasné podoby domácich a neslovenských ženských priezvisk v jazykovej praxi (vo vydavateľstvách a médiách), a to z historického, onomastického, sociolingvistického, sociálneho a právneho hľadiska. Ponúka tiež pohľad na situáciu v slovenských enklávach v zahraničí, aktuálnu situáciu v okolitých krajinách (Česko, Poľsko, Maďarsko), ale aj vo vzdialenejších najmä slovanských jazykoch.

Jedným z výsledkov širšie koncipovaného projektu, ktorého cieľom bol nielen výskum súčasného jazyka, ale aj vytvorenie adekvátneho interpretačného rámca na hodnotenie nových javov v oblasti jazykovej normy slovenského jazyka, je zborník *Aktuálne otázky slovenského jazyka* (Wachtarczyková 2017). Príspevky vychádzajú z reálnej a súčasnej jazykovej normy, z hľadiska ktorej sa klasifikujú a vyhodnocujú prebiehajúce zmeny v jazyku a jeho komunikačných sférach. Prináša nové fakty vďaka práci s korpusmi slovenského jazyka a ukazuje oslabovanie apriórnosti striktných jazykových pravidiel. Z takéhoto pohľadu sa nazerá napríklad na problematiku normy a jej dynamiky v morfológii alebo v komunikácii, variabilnosť či rozkolísanosť foriem v procesoch adaptácie nových prevzatých jednotiek, na spôsoby prepisu mien z historických období Uhorska alebo na vybrané javy v pravopise. Zásadným poznatím je proces deštandardizácie univerzálnych jazykových konvencií, ktorý vedie k vytváraniu nových a odlišných mikroštandardov.

Z praxe jazykovej poradne, v ktorej sa každodenne vystrieda niekoľko jazykových problémov rôzneho charakteru, čerpajú štúdie v zborníku *Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá* (Duchková 2020), ktorý je jedným z výsledkov výskumného grantu zameraného na nové smerovania vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko. Jeho príspevky sú prípadovými analýzami nových alebo variantných javov v súčasnom vývine slovenčiny, pričom sa pri analýze zohľadňuje predovšetkým používateľ jazyka, jeho nároky a potreby.

7.4. KULTIVOVANIE JAZYKA A VEDECKÁ POPULARIZÁCIA

Jazykové problémy, ktoré sa objavujú v jazykovej praxi i priamo – ako prejav jazykovej neistoty – aj v databáze otázok prichádzajúcich do jazykovej poradne, sú skúmané nielen vedecky, ale ich výber sa pravidelne spracúva aj čitateľsky prístupnou formou v podobe populárno-vzdelávacích kompendií, ktoré vychádzajú z príspevkov v rôznych rubrikách časopisu *Kultúra slova* a z databázy *webovej jazykovej poradne*.^[17] Takýmito výstupmi sú dva výbery starších kratších príspevkov z pravidelných rubrik časopisu *Kultúra slova*, a to *Spytovali ste sa* (Mislovičová – Vančová 2017) a *Rozličnosti o slovenčine* (Mislovičová – Vančová 2019), ktoré sa týkajú viacerých oblastí používania slovenčiny (pravopisu, morfológie, slovotvorby, používania prevzatých slov, priezvisk, predložiek či geografických názvov alebo štylistiky a frazeológie). Samostatné výklady prinášajú nielen užitočné praktické rady, ale riešenie problému sa v nich aj zrozumiteľnou formou vysvetľuje.

V roku 2020 pripravil kolektív pracovníčok jazykovej poradne JÚLŠ SAV publikáciu vedecko-popularizačného charakteru *Slovenčina na každý deň: rady – odporúčania – testy* (Mislovičová – Dovičovičová – Duchková – Guričanová – Kálmánová – Vančová 2020), ktorá je určená profesionálnym používateľom jazyka, ale aj širšej verejnosti všetkých vekových kategórií. Aktuálne rady a odporúčania v oblasti používania slovenského jazyka – od pravopisu, cez morfológiu, syntax až po lexiку a výslovnosť – autorky spracovali s dôrazom na súčasné výsledky výskumu a s prvoradým zámerom, aby boli používateľsky prívetivé. Výber tém bol výsledkom tímovej spolupráce založenej na bohatých skúsenostiach s jazykovým poradenstvom a na kontakte s používateľmi jazyka. Publikácia obsahuje aj testy, ktoré poskytujú možnosť overiť si vedomosti, ktoré sú v publikácii prezentované.

Práce zamerané na riešenia jazykových problémov a kultivovanie jazyka viedli k iniciovaniu projektu *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe* s cieľom preskúmať (najmä s ohľadom na vybrané pravopisné javy) súčasnú reálnu jazykovú prax a jej dynamiku, zapojiť do výskumu jazykové databázy a korpusové nástroje a vytvoriť novú normatívnu pravopisnú príručku, ktorá obsahuje len javy bezprostredne súvisiace s pravopisom. Pri tvorbe jednotlivých častí sa vychádza tiež z cieľa vytvoriť text, ktorý je prijateľný, prehľadný, zrozumiteľný širšiemu okruhu používateľov a komplexný. Pri výklade pravidiel a uvádzaní príkladov sa prihliada na reálne jazykové problémy identifikované na základe otázok v jazykovej poradni a korpusových analýz. Súčasťou projektu je aj príprava OGSS na publikovanie v tlačenej podobe a vyššie spomínaná popularizačná publikácia *Slovenčina na každý deň*. Dlhodobým zámerom je vytvoriť sériu príručiek akademického typu špecializujúcich sa na konkrétnu oblasť jazyka. Preto sa v nadväzujúcom projekte so začiatkom v roku 2024 plánuje pripraviť zväzok zameraný na názvy sídiel a od nich odvodené tvary či skúmať preberanie cudzích výrazov a ich adaptáciu.

Rozličné aspekty súčasného jazyka – jeho sociálna a kultúrna podmienenosť, fungovanie v jazykovej praxi, vnútorná dynamika i štruktúrne vzťahy – sú často témami širšie koncipovaných lingvistických konferencií a z nich publikovaných zborníkov štúdií. K takýmto patrila aj konferencia *(Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty* venovaná profesorovi S. Ondrejovičovi pri príležitosti jeho jubilea, z ktorej vyšiel zborník *Jazyk a jazykoveda v pohybe II.* (Chocholová – Molnár Satinská – Múcsková 2017). Druhý zborník príspevkov, ktorého zamýšľaná konferencia sa pre pandémiu Covid-19 nemohla uskutočniť, je 5. diel série *Človek a jeho jazyk – Považba jazyka a jej poznávanie* (Chocholová 2022) venovaný vedeckému odkazu profesora Jána Horeckého a pripravený pri príležitosti stého výročia jeho narodenia. Takéto rozsiahlejšie a obsahovo rozmanitejšie kompendiá priamo svedčia o vzájomnom prepojení všetkých okruhov a tém spojených so súčasným jazykom.

8. ONOMASTIKA

V JÚLŠ SAV sa dlhodobo rozvíja základný, ale aj teoretický onomastický výskum, ktorý metodologicky i koncepcne vychádza z diel V. Blanára a M. Majtána.

Dlhodobý projekt predstavuje výskum terénnych názvov, v rámci ktorého sa buduje elektronický portál slovenských terénnych názvov²³ vo forme digitálneho výkladového a dokladového slovníka slovenskej a do slovenčiny adaptovanej inojazyčnej apelatívnej a propriálnej lexiky, ktorá sa vyskytuje v terénnych názvoch z územia Slovenska. Koncepcia tohto slovníka bola predstavená v monografickej práci I. Valentovej *Lexika slovenských terénnych názvov (Koncepcia lexikografického spracovania)* (2018, 2023 – p. časť 4.4.). Konkrétnou ukážkou možností využitia dát zahrnutých v portáli je napr. štúdia monografického rozsahu I. Valentovej *Substantívum BABA a jeho deriváty v slovenskej anojkonymii a v slovníku Lexika slovenských terénnych názvov* (2023).²⁴

Druhou oblasťou, ktorej sa už dlhšie venuje pozornosť, sú priezviská rodín slovenského pôvodu v slovenských enklávach v zahraničí. Tento výskum priezvisk (zatiaľ zameraný na územie Maďarska) sa realizuje v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe a jeho výsledky boli prezentované v dvoch kolektívnych dielach *Čabianske priezviská* (Divičanová et al. 2015¹, 2017²) a *Komlóšske priezviská* (Divičanová et al. 2017). V súčasnosti sa pripravuje práca o priezviskách slovenských rodín z pilišskej oblasti. Výsledky čiastkových výskumov z Čívu sa publikovali v rozsiahlej štúdii I. Valentovej *Čívské priezviská* (2020). Výskum priezvisk v enklávových oblastiach poukazuje na interferencie, ktoré vyplývajú zo spolužitia viacerých etníc, na medzijazykové kontakty, na viaceré znaky pôvodného nárečového prostredia, na migračné pohyby predkov nositeľov

²³ Porov. portál *Lexika slovenských terénnych názvov*.^[18]

²⁴ Štúdia bola prijatá aj ako referát na 17. medzinárodný zjazd slavistov v Paríži.

týchto priezvisk a na jazykový, spoločenský a kultúrny vývin komunity. Na pozadí výskumu priezvisk sa tak postupne odкрývajú nielen špecifiká vývinu antroponymie a slovenskej lexiky a jej jazykovej a mimojazykovej stránky, ale aj korene, história a spôsob života Slovákov v slovenských enklávach v Maďarsku. Publikácie sú tak hodnotným prameňom ďalšieho jazykovedného, onomastického, ale aj genealogického, historického, etnologického a kulturologického výskumu.

Od roku 2013 (a od r. 2020 v rámci osobitného projektu) sa rozvíja výskum onomastickej terminológie, ktorý vychádza z identifikovaných hlavných problémov súčasnej slovenskej, slovanskej i medzinárodnej onomastickej terminológie, ako aj možností, základných kritérií a zásad spracovania slovenskej terminológie. Konceptia projektu a jeho predbežné výsledky sa prezentovali na domácich i medzinárodných fórach a predbežné analýzy slovenskej terminológie v kontexte slovanskej a medzinárodnej terminológie boli publikované vo viacerých autorských štúdiách (napr. Harvalík – Valentová 2018; Valentová 2019, 2020). Cieľom projektu je inventarizácia a zosúladenie onomastickej terminológie na slovenskej i medzinárodnej úrovni. V spolupráci s SNK a v nadväznosti na projekt *Slovenskej terminologickej databázy* sa pripravuje databáza slovenskej onomastickej terminológie a jej knižné vydanie.

Komplexnejší záber aj na iné okruhy vlastných mien (okrem antroponým a toponým aj na chrématonymá a literárne onymá) a všeobecné metodologické a terminologické otázky onomastiky sú predmetom slovenskej onomastickej konferencie, ktorú každé tri roky spoluorganizuje ústav prostredníctvom Slovenskej onomastickej komisie JÚLŠ SAV a Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV. Výsledky konferencií sú pravidelne publikované v konferenčných zborníkoch.²⁵

V roku 2021 bol ústav spoluorganizátorom 27. *medzinárodného kongresu onomastických vied* (27th International Congress of Onomastic Sciences), ktorý sa konal v Krakove (24. – 28. 8. 2021) a zameral sa na problematiku interdisciplinárneho charakteru onomastiky vychádzajúc z presvedčenia, že iba interakcia medzi rôznymi disciplínami (onomastika a filozofia, sociológia, psychológia, neurológia, komunikácia, politika, geografia, história, archeológia, prírodné vedy) môže plne odrážať komplexnú históriu vývinu onymie a jej fungovanie vo všetkých oblastiach moderného života. Na kongrese bolo predstavené aj tematické číslo *Jazykovedného časopisu* venované 100. výročiu narodenia V. Blanára (2021, roč. 72, č. 1), ktoré práve v duchu spomínanej interdisciplinariny predstavilo v jednotlivých príspevkoch širšie

²⁵ V sledovanom období sa konali 3 konferencie: jubilejná 20. slovenská onomastická konferencia *Konvergenca a divergencia v propriálnej sfére* (26. – 28. júna 2017 v Banskej Bystrici – rovnomenný zborník vyšiel v roku 2019), 21. slovenská onomastická konferencia *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte* (10. – 12. septembra 2019 v Nitre – zborník vyšiel v roku 2022) a 22. slovenská onomastická konferencia *Produkcia a percepcia onymických systémov* (5. – 7. septembra 2022 v Trnave – zborník sa pripravuje na vydanie).

súvislosti fungovania onymických jednotiek v jazyku a v komunikácii a teoretické prepojenia s inými odbormi. Jednotlivé štúdie sú zamerané na všeobecnoteoretické otázky onomastiky vo vzťahu k súčasným onomastickým teóriám, na onomastické termíny a vzťahy medzi apelatívnou a propriálnou lexikou aj v súvislosti s pravopisom veľkých písmen, na onymiu ako motivant pre tvorbu apelatívnej lexiky, alebo sa zameriavajú na tzv. onymickú krajinu v bilingválnych slovensko-maďarských oblastiach na Slovensku i v Maďarsku. Tematické číslo je tiež významným príspevkom k odkrývaniu súvislostí medzi diachrónnym vývinom a synchronnou dynamikou jazyka a jeho onymickej zložky.

Aplikačný potenciál onomastických výskumov sa dlhodobo uplatňuje pri riešení jazykových a pravopisných problémov spojených s vlastnými menami. Preto má svoje zastúpenie aj v projekte zameranom na otázky slovenského pravopisu a v rámci jeho riešenia aj v pripravovanej akademickej príručke slovenčiny, ktorá spracúva najmä pravopisné otázky ako písanie veľkých písmen a interpunkciu. Iným príkladom aplikácie onomastického výskumu sú kolektívne diela *Index českých exonym. Standardizované podoby, varianty* (2019) a *Jména států a jejich územních částí* (2021), na príprave ktorých sa podieľal M. Harvalík a ktoré spracúvajú českú propriálnu lexiku. Táto práca sa zameriava nielen na samotné názvy, ale aj na obyvateľské mená a prídavné mená, ktoré sú od nich odvodené. Toto dielo je zároveň motiváciou pre domáce výskumy podobného charakteru.

9. DIALEKTOLÓGIA A DIACHRÓNNY VÝSKUM JAZYKA

9.1. DIALEKTOLÓGIA

Výskum tradičných regionálnych variet národného jazyka sa v JÚLŠ SAV v súčasnosti sústreďuje najmä na oblasť nárečovej lexiky, čo prirodzene súvisí s aktuálnou hlavnou úlohou – koncipovaním *Slovníka slovenských nářečí* (porov. časť 4.3.). Výsledky tohto výskumu sprevádzajúceho tvorbu slovníka a riešenie lexikografických problémov, ktoré sú pre celonárodný nárečový slovník špecifické, sa prezentujú v autorských štúdiách a tiež pravidelne a populárnejšou formou v rubrike *Zo studnice rodnej řeči* v časopise *Kultúra slova*. Reprezentatívny výber z týchto príspevkov vychádza s odstupom času v súbornom knižnom vydaní a jeho tretí diel vyšiel v roku 2023 (Balleková – Smatana 2023). Publikácie sú komponované do tematických okruhov a sprístupňujú pútavou formou nárečové bohatstvo slov a slovných spojení súvisiacich s vymedzenými okruhmi. Príspevky sú aplikáciou teoretických poznatkov z oblasti výskumu nárečí, najmä lexikálneho a slovotvorného stvárnenia bohato diferencovaných slovenských dialektov, ako aj aplikáciou poznatkov z dejín slovenskej slovnej zásoby, čím zároveň sprítomňujú nielen nárečovú a historickú rôznorodosť národného jazyka, ale aj zvyky, kultúrne tradície a poznanie starších generácií. Tretí diel knižného súboru *Zo studnice rodnej řeči* je doplnený o index

nárečových výrazov analyzovaných v jednotlivých príspevkoch, čo umožňuje ľahšie identifikovať opisované javy a využiť ich v ďalších dialektologických alebo historickolingvistických výskumoch.

V rámci nárečových výskumov sa zároveň dlhodobo venuje pozornosť geolinguvistiky, ktorej kontinuitu podporuje aj účasť pracoviska v medzinárodnom slavistickom projekte *Slovanský jazykový atlas*, ktorého cieľom je vyčerpávajúca interpretácia javov v 853 lokalitách, reprezentujúcich nárečia jednotlivých slovanských jazykov na celom slovanskom území, ako aj v lokalitách s minoritným slovanským obyvateľstvom na území Maďarska, Rumunska, Moldavska, Lotyšska, Estónska, Talianska, Rakúska, Albánska, Grécka a Turecka. V posledných rokoch vyšli jeho dva zväzky, ktoré boli pripravené v zahraničných redakciách a na príprave niektorých máp sa podieľali aj pracovníci ústavu P. Žigo, A. Ferenciková a L. Králik. Ide o zväzky: *Obščeslavianskij lingvističeskij atlas: serija fonetiko-grammaticeskaja – vypusk 9. Refleksy: *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt* (2019), ktorý patrí do foneticko-gramatickej série a spracúva výsledky metatézy likvid v slovanských nárečiach, a *Obščeslavianskij lingvističeskij atlas: serija leksiko-slovoobrazovatel'naja Vypusk 12. Ličnyje čerty čeloveka* (2020) z lexikálno-slovotvornej série. Komparatívnym výskumom slovanských jazykov a postupným vydávaním plánovaných zväzkov vytvára medzinárodný kolektív jazykový obraz histórie a kultúry slovanských etníc a ich vzájomných alebo aj vonkajších jazykových a etnických kontaktov. Výskum sa realizuje na rovine foneticko-fonologickej, lexikálno-slovotvornej a gramatickej, a práve gramatický zväzok zameraný na deklináciu substantív sa pripravuje v kolektíve riešiteľov projektu v JÚLŠ SAV.

Okrem výskumov zahŕňajúcich celé slovenské – alebo širšie slovanské – nárečové územie výberovo vznikajú práce o konkrétnych regionálnych nárečiach, a to buď samostatne alebo ako súčasť rozsiahlejších monografií zameraných na národopisné, historické alebo kultúrne osobitosti regiónov.

Samostatnou nárečovou monografiou je kniha A. Ramšákovskej *Nárečia horných Kysúc v okrese Čadca* (2020), ktorá vyšla v sérii *Jazykovedné štúdie*. Monografia prináša súhrn doterajších poznatkov o hláskovej a tvaroslovnej diferenciácii dialektov horných Kysúc v okrese Čadca. Autorka na podkladoch vlastného nárečového materiálu podáva opis súčasných reflexov za praslovanské hlásky a s využitím synchronno-diachrónnej metódy podáva ucelený pohľad na vnútornú nárečovú diferenciáciu dialektov skúmanej oblasti. Upozorňuje na systémové javy, osobitosti, jemné rozdiely a výrazné lokálne príznakové archaizmy v dvoch vývinovo odlišných skupinách nárečí. Prináša nové pohľady a interpretácie nárečovej situácie a jej podmienenosti historickým osídľovaním Kysúc. Súčasťou práce je aj kapitola o toponymách, ktoré sú živým dôkazom histórie a procesu osídľovania tohto regiónu. Kniha je dobrým východiskom pre rekonštrukciu najstarších vývinových nárečových tendencií nielen kysuc-

kej dialektovej oblasti, prispieva k poznaniu nárečí pomedzných areálov vôbec a pri naša zaujímavé a užitočné poznatky zo slovakistického i slavistického hľadiska.

Ďalšími regionálne ukotvenými prácami sú dve kolektívne monografie – *Rajecká dolina* (Kalesný – Smatana – Jasenovec – Blažek 2018) a *Lovinobaňa: história, príroda a spoločnosť* (Žigo a kol. 2019), ktoré prinášajú komplexný obraz o histórii, kultúre a spôsobe života v týchto lokalitách. Ich dôležitou súčasťou je aj nárečie. Reprezentatívna publikácia *Rajecká dolina* predstavuje výsledky etnografických, nárečových, sociolingvistických a čiastočne i archeologických výskumov, ktoré boli v nedávnej minulosti vykonané v tejto oblasti Slovenska. Opisuje najstaršiu históriu teritória, remeslá a cechy, ako aj hmotnú a duchovnú kultúru skúmaného územia. Širší opis nárečia a jeho aktuálneho stavu v Rajci a najbližších obciach ilustruje výber z nárečového slovníka Rajeckej doliny a ukážky nárečových textov M. Smatanu. Ďalšie časti knihy tvoria poznámky o histórii a pôvode názvov obcí opisovaného regiónu, o výskumoch týkajúcich sa Rajeckého hradu, kapitolky o rajeckej rajčovine a odievaní v Rajeckej doline, ako aj výber zaujímavostí z kroniky mesta Rajec. Monografia *Lovinobaňa – História, príroda a spoločnosť* prináša písomné aj obrazové svedectvo o sociálnej a materiálnej štruktúre obce, o jej prírodných pomeroch, výsledkoch najnovších archeologických výskumov a charakteristiku flóry a fauny. V samostatných kapitolách sa opisujú ľudové tradície a kultúrny život, spoločenské organizácie a záujmové združenia. Monografia prináša v niekoľkých častiach podrobný prehľad o dejinách obce, charakteristiku nárečia, miestnych priezvisk, terénnych útvarov a základné údaje o miestnej časti Uderiná. V textovej prílohe sú uvedené vzácne písomné dokumenty z dejín obce.

Dialektológia a areálová lingvistika sú oblasťami, na ktoré sa viažu príspevky zborníka *Slovanské nárečia v čase a priestore*, ktoré vyšli v sérii *Jazykovedné štúdie* (Chochol 2022). Zborník je venovaný uznávanej slovenskej dialektologičke A. Ferenčíkovej, ktorá v r. 2020 oslávila svoje významné životné jubileum. Obsahuje 25 štúdií od domácich aj zahraničných autorov v slovenčine, češtine, poľštine, ruštine, ukrajinčine, slovinčine a macedónčine. Tematicky sa zameriava najmä na kľúčové oblasti vedeckovýskumnej činnosti jubilantky, ktorými sú slovenská a slovanská dialektológia, nárečový výskum, nárečová lexika a jej lexikografické spracovanie a areálová lingvistika (zastúpená predovšetkým jedným z najdôležitejších projektov medzinárodnej slavistiky – *Slovanským jazykovým atlasom*). Obsahuje však aj príspevky z oblasti historickej jazykovedy, etymológie a sémantiky, syntaxe spisovného jazyka či nárečových prvkov v autorskom jazyku.

9.2. ETYMOLOGIA A VÝVIN JAZYKA

Etymologický výskum je v ústave zastúpený prácou jediného – no napriek tomu veľmi produktívneho – etymológa Ľ. Králiku. Po vydaní *Stručného etymolo-*

gického slovníka slovenčiny (porov. 4.5.) spracoval nové etymologické interpretácie a metodologické prístupy v dvoch autorských monografiách. Prvou je kniha *Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nářečí)* (2020) prinášajúca etymologické interpretácie viac ako 130 nárečových lexém uvedených v prvých dvoch zväzkoch *Slovníka slovenských nářečí* (1994, 2006), ktorých etymologická charakteristika – zohľadňujúca ich širšie slovanské či (stredo)európske súvislosti – implikuje pre takýto lexikálny materiál alternatívny spôsob lexikografickej prezentácie, odlišný od spôsobu jeho spracovania v uvedenom slovníkovom diele. Autor sa takisto zamýšľa nad vzájomným vzťahom etymológie a nárečovej lexikografie, pričom z pozície etymológa formuluje i niektoré všeobecné metodologické odporúčania pre prax nárečovej lexikografie. Vzhľadom na svoju tematiku publikácia prekračuje rámec vlastnej slovistiky a môže byť inšpiratívna aj pre zahraničných jazykovedcov pôsobiacich v oblasti etymologického výskumu a lexikografického spracovania nárečovej lexiky iných, najmä slovanských jazykov. V druhej publikácii – *Dimenzie slovenskej etymológie* (2023) – autor prináša etymologické interpretácie viac ako 60 výrazov zo súčasného spisovného slovenského jazyka, starších období vývinu slovenčiny i slovenských nářečí. Skúmaná lexika (slová zachované v slovenčine z praslovanského obdobia, výrazy utvorené počas vývinu slovenčiny ako samostatného slovanského jazyka, lexémy prevzaté z iných jazykov) sa etymologizuje v širších slovanských a stredoeurópskych súvislostiach. Jej praktická analýza zároveň názorne ilustruje rôznorodosť a pestrosť bádateľských postupov a metód využívaných v súčasnej etymologickej vede. Publikácia je určená záujemcom o etymologickú problematiku slovnej zásoby slovenského jazyka a o metodológiu etymologického výskumu z radov odbornej i širšej kultúrnej verejnosti.

Do oblasti vnútorného historického vývinu jazyka spadá aj monografia S. Habijanca *Fonologické aspekty vývinu slovenčiny* (2018), ktorá je súborom siedmich štúdií, pričom všetky sú tematicky späté a zameriavajú sa na jednotlivé otázky fonologického vývinu slovenčiny. Pri výskume jednotlivých javov bol využitý bohatý materiál nárečového archívu dialektologického oddelenia ústavu, ako aj historický jazykový materiál oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie, ktoré predstavujú hlavne materiálovú základňu pre vypracovanie lexikografických diel. V aktuálne riešenom výskumnom grante sa – rovnako s využitím materiálu nárečového a historického archívu – pripravuje nová syntetická historická fonológia slovenského jazyka, zakladajúca sa na najnovších poznatkoch z oblasti teórie historickej jazykovedy, historicko-porovnávacej slovanskej jazykovedy a teoretickej fonológie.

9.3. VONKAJŠIE DEJINY JAZYKA

Oblasť výskumu vonkajších dejín (najmä spisovného) jazyka nie je v ústave pokrytá samostatným projektom alebo širšie zameraným výskumom. Preto aj vý-

sledky z tejto oblasti majú charakter skôr špecifického výberu, pokiaľ ide o konkrétne formy, témy alebo etapy vývinu slovenčiny.

V roku 2017 vyšiel zborník *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách* (Ondrejovič – Kmitťová 2017) obsahujúci 14 príspevkov od renomovaných domácich i zahraničných jazykovedcov, prekladateľov a literárnych vedcov, ktorí sa Štúrovi a jeho dielu venujú dlhodobejšie. Publikácia je, na rozdiel od podobných publikácií, ktoré vznikli v roku 2015, t. j. pri 200. výročí narodenia Ľ. Štúra, zameraná najmä na jazykovedné a kodifikačné dielo a myšlienkový svet Ľ. Štúra v dobových a súčasných súvislostiach.

Príspevkom k dejinám spisovného jazyka z novšieho obdobia je monografia M. Kopeckej *Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2013* (2019), ktorá vychádza z dizertačnej práce autorky a bola publikovaná v rámci série *Jazykovedné štúdie*. Autorka sa zaoberá vývinom kodifikácie spisovnej slovenčiny a ušľachťovaním jej noriem od začiatku 30. rokov 20. storočia po začiatok druhého desaťročia 21. storočia v *Pravidlách slovenského pravopisu*, ktoré boli publikované v rokoch 1931, 1940, 1953 (až 1971), 1991 (až 2013), a v neschválenom návrhu *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1939. Téma je analyzovaná v kontexte dobových jazykových, spoločenských, kultúrnych a politických udalostí. Treťou, ústrednou kapitolou predstavuje opis pravopisných a jazykových (hláskoslovných, tvaroslovných a slovotvorných) pravidiel a vysvetľujú sa v nej zmeny, ku ktorým došlo v jednotlivých pravopisných príručkách. Na analyzované pravopisné a jazykové pravidlá autorka nazerá aj s ohľadom na najnovšie poznatky spracované v prvých troch zväzkoch *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2006, 2011, 2015) a v databázach SNK.

Najnovším výstupom tohto okruhu je vydanie 2. časti rukopisu diela Juraja Fándlyho *Pilní domajší a poľní hospodár. 2. Štvrtá, pátá a šestá stránka* (2021). Dielo bolo do tlače pripravované už v 90. rokoch 20. storočia, no v dôsledku spoločenských zmien bolo jeho vydanie pozastavené. Pôvodnými zostavovateľmi boli M. Majtán, M. Majtánová a J. Nižnanský. Edične ho do tlače v roku 2021 pripravila T. Laliková. Dielo obsahuje kapitoly o spôsoboch chovu a liečenia dobytká, koní a oviec. Časti o koňoch a o ovciach sa zachovali iba v rukopise a tlačou vychádzajú po prvý raz. Zväzok obsahuje aj úvodnú štúdiu o jazyku Juraja Fándlyho, slovníček, botanické názvoslovie a pôvodné ilustrácie. Zostavovatelia ponechali Fándlyho bernolákovčinu len s malými úpravami, ktoré sú zhrnuté v prvom zväzku v edičnej poznámke.

10. INŠPIRÁCIE Z HISTÓRIE SLOVENSKEJ LINGVISTIKY

Ako bolo už uvedené, obsahová a metodologická náplň výskumnej činnosti ústavu v mnohých oblastiach nadväzuje na tradičné disciplíny a zamerania rozvíjané

od začiatkov vedeckej lingvistiky na Slovensku. V rámci takejto kontinuity – a tiež s cieľom pripomínať niekedy nespravodlivo zabudnuté alebo dnes nedostupné výsledky a publikácie zo starších období – sa v ústave priebežne pripravujú kompendiá (súborné alebo výberové) prác osobností zo starších i novších období histórie slovenskej lingvistiky.

Najvýznamnejším výsledkom z tejto oblasti je postupné vydávanie súborného diela priekopníka modernej slovakistiky a slovenskej jazykovedy profesora Ľudovíta Nováka. Prvá časť vyšla v roku 2019 a obsahuje práce z rokov 1929 – 1934, druhá a tretia časť v roku 2022 a obsahuje práce z rokov 1935 a 1936 – 1967. Aktuálne sa pripravuje do tlače posledný štvrtý zväzok jeho rozsiahleho diela. Editorkou jednotlivých zväzkov je J. Behýlová. Tematický okruh prác Ľ. Nováka má široký záber od nárečovej problematiky a historického vývinu jazyka cez vonkajšie dejiny jazyka a ich spoločenský kontext, fonologickú interpretáciu slovenčiny a jej ortoepických noriem alebo konfrontačnolingvistické, areálovolingvistické a jazykovotypologické úvahy až po problematiku organizácie vedeckého života na Slovensku. Kompletné dielo Ľ. Nováka je tak dokladom vnútornej histórie (nielen) slovenskej jazykovedy, dokumentuje prechod od mladogramatizmu k štrukturalistickej jazykovede a jej ukotveniu v slovenskom vedeckom kontexte, ako aj formovanie slovenského vedeckého myslenia a života či česko-slovenských jazykových, spoločenských, politických a kultúrnych vzťahov. Niektoré názory Ľ. Nováka boli v priebehu historického vývinu prekonané, niektoré pôsobia priam vizionársky, pričom sú podložené hlbokým lingvistickým poznaním. Všetky texty v publikácii vychádzajú v pôvodnej, autenticknej podobe len s nevyhnutnými editorskými zásahmi.

Dôležitým príspevkom k poznaniu vnútorného vývinu slovenčiny a zároveň dokladom starších prístupov v historickej lingvistike na Slovensku je publikovanie rukopisu dizertačnej práce I. Kotuliča *Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí* z roku 1957 (2017; editor S. Habijanec), ale aj výberu z diela Ľ. Ďuroviča *Predhistória spisovnej slovenčiny* (2018; editori S. Ondrejovič – J. Behýlová).

Pri príležitosti životných jubileí vznikli kompendiá vybraných prác K. Buzássyovej (v podobe dvojzväzkového výberu *Ako sa rodia a žijú slová. I., II.*, 2018; editorky B. Chocholová – N. Janočková) a A. Ferenčíkovej (*Poklady pod povrchom slov ukryté*, 2019; editori K. Balleková – Ľ. Dvornická – G. Múcsková – M. Smatana).

K spomenutým publikáciám patrí aj vyššie spomínaný súbor terminologických príspevkov J. Horeckého *Človek a jeho jazyk 4. Terminologické inšpirácie profesora Jána Horeckého – Man and His Language 4. Selected Terminological Papers of J. Horecký* (2019; editori J. Levická – M. Zumrík) vydaný v dvojazyčnej mutácii.

K poznaniu dejín slovenskej lingvistiky a lingvistického myslenia prispela aj kniha 14 rozhovorov s významnými slovenskými jazykovedcami staršej i najstaršej

generácie *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku* (Wachtarczyková 2019). Kniha rozhovorov (publikovaných tiež v časopise *Slovenská reč*, kde sú aj ďalej publikované nové rozhovory) je prvým ucelenejším príspevkom do orálnej histórie slovenskej jazykovedy. Ide o výstup z projektu *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov* riešeného v rokoch 2015 – 2018, v ktorom sa na históriu slovenskej jazykovedy nazerá takpovediac zvnútra, z jej zákulisia. Jazykovedné osobnosti sa v nej predstavujú i zo svojej ľudskej stránky a približujú aj svoj osobný život, no vo všetkých dominuje najmä vedecká stránka a ich profesionálne záujmy a osudy. Prezentované rozhovory s vedcami sú nástrojom diskurzívneho poznávania nielen samotného výskumu, ale celého dobového spoločenského rámca, v ktorom výskum prebieha. Interview v sebe spájajú ľudský príbeh v jeho autenticite s úvahovými prvkami, prepájajú rozprávanie s výkladom, informáciu s emóciou, teóriu so skúsenosťou. Súčasťou publikácie je aj štúdia *Diskurzívne poznávanie evolúcie jazykovedného výskumu na Slovensku* hlavnej riešiteľky projektu J. Wachtarczykovej.

11. VYDÁVANIE ČASOPISOV A KNIŽNÝCH SÉRIÍ

Vydávanie vedeckých a odborných časopisov má v ústave tradíciu, ktorá je súčasťou formovania slovenskej lingvistiky od jej začiatkov. S aktivitami Matice slovenskej sa spája vznik časopisu *Slovenská reč* v roku 1932, ktorého vydávanie od ročníka 1950/1951 prešlo do Jazykovedného ústavu SAVU a je dodnes najvýznamnejším slovackistickým lingvistickým časopisom.²⁶ Primárne je zameraný na otázky slovenského jazyka a lingvistického života na Slovensku. Publikuje vedecké príspevky rôzneho tematického a metodologického charakteru a v osobitných rubrikách aj rozhľadové články, diskusie a recenzie, ako aj informácie o vedeckých podujatiach a nových publikáciách. Príležitostne pripomína jubileá významných vedeckých osobností formou medailónov alebo osobných rozhovorov. V súčasnosti vychádza trikrát ročne a je indexovaný v medzinárodných databázach.²⁷ V roku 90. výročia časopisu, t. j. v roku 2022, redakcia pripravila rozsiahle tematické číslo (roč. 87, č. 3), v ktorom autori príspevkov zmapovali vývin lingvistického poznania na Slovensku v jednotlivých subdisciplínach na pozadí príspevkov publikovaných v časopise od jeho vzniku.

Vznik druhého ústavného periodika – *Jazykovedného časopisu* – sa spája s činnosťou Slovenskej učenej spoločnosti pri Slovenskej univerzite, ktorá v roku 1939 začala vydávať časopis *Linguistica Slovaca* zameraný na všeobecnú jazykovedu a modernú a klasickú filológiu. Od svojho vzniku v roku 1943 prevzal vydávanie časopisu pod názvom *Jazykovedný zborník* Jazykovedný ústav SAVU a od roku

²⁶ K histórii časopisu porov. Ološtiak – Wachtarczyková – Gladiš 2022.

²⁷ Podrobnejšie informácie o časopise *Slovenská reč* sú dostupné na webových stránkach.^[19]

1953, t. j. od svojho 11. ročníka, vychádza časopis pod súčasným názvom. Publikuje príspevky slovenských i zahraničných lingvistov zamerané na všeobecné, teoretické a metodologické otázky lingvistiky, ale aj príspevky z oblasti štruktúrnej, funkčnej či porovnávacej lingvistiky, pragmalingvistiky a kognitívnej lingvistiky alebo korpusovej a počítačovej lingvistiky. Svojím zameraním prekračuje hranice vedného odboru a prináša aj články z iných humanitných a sociálnych vied skúmajúce filozofické a kultúrne aspekty jazyka a jeho fungovania. V súčasnosti vychádza trikrát ročne, pričom každý rok je minimálne jedno číslo tematicky špecializované, a to buď na konkrétnu problematiku či oblasť, alebo sa toto tematické zameranie spája s nejakou osobnosťou slovenskej lingvistiky. Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach a je publikovaný aj online spoločnosťou Sciendo, de Gruyter.²⁸

Od roku 1967 ústav vydáva aj vedecko-popularizačný časopis *Kultúra slova* zameraný na jazykovú kultúru a terminológiu. V časopise sa publikujú štúdie a články venované slovnej zásobe (s vyššou mierou pozornosti zameranej na odbornú terminológiu), morfológii, syntaxi, štylistike, pravopisu a výslovnosti s dôrazom na spisovno-jazykovú normu a kultivovanie spisovného jazyka. Pozornosť sa venuje aj slovenským nárečiam a histórii slovenského jazyka, najmä v pravidelnej rubrike *Zo studnice rodnej reči*. V časopise sa uverejňujú aj príspevky o domácej a prekladovej umeleckej literatúre a popularizačnej, odbornej a náučnej spisbe z hľadiska jazyka a využívania jazykových prostriedkov. V ďalších pravidelných rubrikách (*Rozličnosti*, *Spytovali ste sa*, *Z nových výrazov*, *Z webovej poradne*) sa uverejňujú kratšie príspevky o konkrétnych jazykových jednotkách, často vnímaných ako problémové z hľadiska ich používania v jazykovej praxi. Časopis vychádza šesťkrát do roka a je indexovaný v databáze Central and Eastern European Online Library (CEEOL).²⁹

JÚLŠ SAV priebežne pripravuje aj knižné série so špecifickým zameraním. Od r. 1956 vychádzajú nepravidelne čísla série *Jazykovedné štúdie*, v ktorej sa uverejňujú autorské práce monografického charakteru alebo príležitostné zborníky štúdií. Zatiaľ posledným je 38. zväzok tejto série.³⁰ Rozvoj sociolingvistických prístupov k skúmaniu jazyka motivoval vznik zborníkov *Sociolinguistica Slovaca*, ktoré vychádzajú nepravidelne od r. 1995 a v súčasnosti séria zahŕňa 8 zväzkov.³¹ V rámci Slovenskej jazykovednej spoločnosti pravidelne vychádzajú zborníky z Kolokvia mladých jazykovedcov *Varia* (aktuálne je publikovaných 31 zväzkov), séria *Spisy SJS* (šesť zväzkov) a séria *Jazykovedný zápisník* (pôvodne *Zápisník slovenského jazykovedca*).³²

²⁸ Podrobnejšie informácie o *Jazykovednom časopise* sú dostupné na webových stránkach.^[20]

²⁹ Podrobnejšie informácie o časopise *Kultúra slova* sú dostupné na webových stránkach.^[21]

³⁰ Zoznam všetkých zväzkov je dostupný na webovej stránke^[22], niektoré zväzky sú sprístupnené v plnom rozsahu.

³¹ Všetky zväzky sú dostupné na webovej stránke.^[23]

³² Všetky zväzky zborníka *Varia* a série *Spisy SJS* a *Jazykovedný zápisník* sú dostupné na webovej stránke spoločnosti.^[24]

12. ZÁVER

V príspevku sme prezentovali najdôležitejšie výsledky výskumnej činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za posledných 5 – 6 rokov so zameraním na publikačné výstupy, ktoré ich dokumentujú. V jednotlivých oblastiach, ktorým sa v súčasnosti ústav ako vedeckovýskumné pracovisko primárne venuje, sme naznačili aj aktuálne prebiehajúce výskumy a ich perspektívy. Aktuálne výskumy i úlohy na nasledujúce obdobie sledujú niekoľko cieľov. Na jednej strane ide o udržanie a rozvíjanie v súčasnosti realizovaných výskumov a projektov, a to najmä dlhodobých výskumných projektov, ktoré reflektujú širšie odborné a spoločenské požiadavky kladené na jazykovedný výskum. V tomto zámere sa premieta snaha o kontinuitu dlhodobo realizovaného základného výskumu slovenského jazyka, ktorý je v súčasnosti zameraný predovšetkým na jeho slovnú zásobu a gramatiku v celej šírke národného jazyka, a na jazykové javy a problémy spojené s reálnym fungovaním spisovného jazyka vrátane výskumu jeho sociálnych a pragmatických aspektov. Na druhej strane sa so stratégiou rozvoja výskumu spája potreba posilnenia nových oblastí, ktorých zameranie vychádza predovšetkým z potrieb aktuálne realizovaných výskumov (výskum gramatiky a sémantiky), zo spoločenskej reflexie statusu a fungovania spisovného jazyka (výskum v oblasti jazykovej politiky a kultivovania jazyka), z potreby interdisciplinárneho výskumu reflektujúceho závažné celospoločenské problémy (výskum sociálnych a kultúrnych aspektov jazyka) a z potreby skvalitniť existujúce materiálové bázy (korpora) a vytvárať nové typy databáz s ohľadom na interdisciplinárny výskum, osobitne pre digitálne humanity. Vo všetkých plánovaných stratégiách a zámeroch sa v rôznej miere (podľa ich charakteru) prelína medzinárodný i národný rozmer a v rámci národného kontextu aj rozmer vedeckých aktivít ústavu a iných slovakistických pracovísk.

Literatúra

- BALLEKOVÁ, K. – SMATANA, M. (eds.) (2023): *Zo studnice rodnej reči 3*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- BÁNIK, T. – BAUKO, J. (eds.) (2022): *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte. 21. slovenská onomastická konferencia (Nitra 10. – 12. 9. 2019)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- BARTALOŠOVÁ, P. (2020): *Jazyk seniorov z hľadiska sociolingvistiky*. Jazykovedné štúdie XXXV. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- BARTKO, F. – NOVÁK, L. (2012): Rozhovor s prof. PhDr. Ľudovítom Novákom, DrSc., jedným zo zakladateľov Slovenskej akadémie vied a umení (1992). In: Ondrejovič, S. (ed.): *Ľudovít Novák, tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ SAVU*. Bratislava: Veda, vydavateľstva SAV.
- BENKO, V. (2019): LexiCorp: Corpus Approach to Presentation of Lexicographic Data. In: Kosem, I. – Zingano Kuhn, T. – Correia, M. (eds.): *Electronic lexicography in the 21st century: Smart lexicography*. Brno: Lexical Computing CZ, s. r. o., 957 – 969.
- BERÁNEK, T. – BOHÁČ, P. – DRÁPELA, V. – HARVALÍK, M. – LIŠČÁK, V. – MAREK, T. – MARTÍNEK, J. – RYBOVÁ, I. – ŠIMŮNEK, R. – ŠRÁMEK, R. – ŠVEHLOVÁ, I. (2019): *Index*

českých exonym. *Standardizované podoby, varianty*. 3. vyd. Praha: Český úřad zeměměřický a katastrální.

- BLANÁR, V. (1948 – 1949): Prehľad jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939 – 1948. In: *Slovenská reč*, 14/1 – 2, 1 – 20.
- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- DIVIČANOVÁ, A. – CHLEBNICKÝ, J. – TUŠKOVÁ, T. – UHRINOVÁ, A. – VALENTOVÁ, I. (2015¹, 2017²): *Čabianske priezviská*. Ed. T. Tušková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku.
- DIVIČANOVÁ, A. – CHLEBNICKÝ, J. – TUŠKOVÁ, T. – VALENTOVÁ, I. (2017): *Komlóšske priezviská*. Ed. T. Tušková. Nadlak: Vydavateľstvo – Editura Ivan Krasko.
- DOLNÍK, J. (2017): *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- DOLNÍK, J. (2018): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- DOLNÍK, J. (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- DOLNÍK, J. (2023): *Jazyk v dynamike demokracie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- DUCHKOVÁ, S. (ed.) (2020): *Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- ĐURČO, P. – MAJCHRÁKOVÁ, D. a kol. (2017): *Slovník slovných spojení. Podstatné mená*. 2. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- ĐUROVIČ, L. (2018): *Predhistória spisovnej slovenčiny*. Eds. S. Ondrejovič – J. Behýlová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- DVONČ, L. (1960): Organizácia jazykovednej práce v rokoch 1945 – 1960. In: *Slovenská reč*, 25/4 – 5, 197 – 205.
- ENCYKLOPÉDIA SLOVENSKA I. – VI. (1977 – 1982). Výk. red. J. Veľký – J. Vladár. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- FÁNDLY, J. (2021): *Pilní domajší a poľní hospodár. 2. Štvrtá, pátá a šestá stránka*. Zost. M. Majtán – M. Majtánová – J. Nižnanský. Ed. T. Lalíková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- FERENČIKOVÁ, A. (2019): *Poklady pod povrchom slov ukryté. Výber z diela*. Eds. K. Balleková – L. Dvornická – G. Múcsková – M. Smatana. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- FERENČIKOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník slovenských nárečí. P (poza) – R*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- GAJDOŠOVÁ, K. – ŠIMKOVÁ, M. – GARABÍK, R. – MÁŠIK, J. – UHLIARIK, I. (2018): *Frekvenčný slovník hovorenej slovenčiny na báze Slovenského hovoreného korpusu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- GARABÍK, R. – KARČOVÁ, A. – ŠIMKOVÁ, M. – BRÍDA, R. – ŽÁKOVÁ, A. a kol. (2016): *Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi*. Bratislava: Mikula.
- GARABÍK, R. – KMEŤOVÁ, B. – KARČOVÁ, A. – BOBEKOVÁ, K. – MAJCHRÁKOVÁ, D. – CHLPÍKOVÁ, K. (2018): *Retrográdny slovník súčasnej slovenčiny. Slovné tvary na báze Slovenského národného korpusu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- GARABÍK, R. – KMEŤOVÁ, B. – ŠIMKOVÁ, M. – ZUMRÍK, M. a kol. (2017): *Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- HABIJANEC, S. (2018): *Fonologické aspekty vývinu slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- HARVALÍK, M. – VALENTOVÁ, I. (2018): The Current State and Perspectives of Onomastic Terminology. In: *Onomastica Uralica*, 14, 53 – 63.
- HUDEK, A. – KOVÁČ, D. (eds.) (2023): *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. 2. dopl. a uprav. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- CHOCHOL, M. (ed.) (2022): *Slovanské nárečia v čase a priestore*. Jazykovedné štúdie XXXVIII. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- CHOCHOLOVÁ, B. – JANOČKOVÁ, N. (eds.) (2018): *Ako sa rodia a žijú slová I., II. Výber z diela Kláry Buzássyovej*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

- CHOCHOLOVÁ, B. – MOLNÁR SATINSKÁ, L. – MÚCSKOVÁ, G. (eds.) (2017): *Jazyk a jazykoveda v pohybe. II. Zborník z medzinárodnej konferencie (Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty (Smo- lenice 11. – 13. 4. 2016) na počesť Slavomíra Ondrejoviča*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- CHOCHOLOVÁ, B. – ONDREJOVIČ, S. (2014): Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykoved- nom ústave Ľ. Štúra SAV. 1. Z dejín jazykovedných spoločností. In: Ondrejovič, S. – Chocholová, B. (eds.): *Spisy SJS 1. Slovenská jazykovedná spoločnosť: minulosť a prítomnosť stavovskej organi- zácie slovenských jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 9 – 29.
- CHOCHOLOVÁ, B. (ed.) (2022): *Človek a jeho jazyk 5. Povaha jazyka a jej poznávanie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- CHOMOVÁ, A. – KRŠKO, J. – VALENTOVÁ, I. (eds.) (2019): *Konvergenie a divergenie v propri- álnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017)*. Brati- slava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. (2006): Východiská a zásady spracovania slovní- ka. In: Buzássyová, K. – Jarošová, A. (eds.): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Brati- slava: Veda, vydavateľstvo SAV, 13 – 47.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- JAROŠOVÁ, A. (2015): *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- JAROŠOVÁ, A. (2022): *Používatelia jazyka, jazykovedci a kodifikácia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2015): *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda, vydava- ťstvo SAV.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda, vydava- ťstvo SAV.
- KALESNÝ, F. – SMATANA, M. – JASENOVEC, J. – BLAŽEK, R. (2018): *Rajecká dolina*. Eds. M. Smatana – J. Jasenovec. Rajec: Mesto Rajec.
- KOPECKÁ, M. (2019): *Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2013*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- KOTULIČ, I. (2017): *Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí (1957)*. Ed. S. Habijanec. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- KRÁLIK, Ľ. (2015¹; 2019²): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- KRÁLIK, Ľ. (2020): *Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nárečí)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- KRÁLIK, Ľ. (2023): *Dimenzie slovenskej etymológie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- LEVICKÁ, J. – ZUMRÍK, M. (eds.) (2019): *Človek a jeho jazyk 4. Terminologické inšpirácie profesora Jána Horeckého – Man and His Language 4. Selected Terminological Papers of J. Horecký*. Brati- slava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- LEVICKÁ, J. – ZUMRÍK, M. (v tlači): *The Development of Slovak Terminology in the 20th Century – the Path Towards Autonomy in Relation to Czech*.
- LIŠČÁK, V. – BOHÁČ, P. – MÜLLER, J. – PETRUNCÍK, V. – MICHALEC, D. – HARVALÍK, M. – ŠÁRA, K. (2021): *Jména států a jejich územních částí. Geografické názvoslovné seznamy OSN – ČR*. Odp. a tech. red. I. Švehlová. 5, přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Český úřad zeměměřický a ka- tastrální.
- MAJCHRÁKOVÁ, D. – CHLPÍKOVÁ, K. – BOBEKOVÁ, K. (2017): *Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- MISLOVIČOVÁ, S. – DOVIČOVIČOVÁ, D. – DUCHKOVÁ, S. – GURIČANOVÁ, D. – KÁLMÁNO- VÁ, K. – VANČOVÁ, I. (2020): *Slovenčina na každý deň*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- MISLOVIČOVÁ, S. – VANČOVÁ, I. (eds.) (2017): *Špytovali ste sa*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

- MISLOVIČOVÁ, S. – VANČOVÁ, I. (eds.) (2019): *Rozličnosti o slovenčine*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- MÍSTECKÝ, M. – KOLENČÍKOVÁ, N. – NAVRÁTIL, M. – ALTMANN, G. (2020): *Love in Numbers: Sládkovič's Marina from the Viewpoint of Quantitative Linguistics – Lásky v číslach: Sládkovičova Marina pohľadom kvantitatívnej lingvistiky*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- MOLNÁR SATINSKÁ, L. – VALENTOVÁ, I. (eds.) (2016): *Prechýľovanie: áno – nie?* Jazykovedné štúdie XXXIII. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.
- NOVÁK, E. (2019): *Súborné dielo. I. diel (1929 – 1934)*. Eds. J. Behýlová – S. Ondrejovič – J. Sabol. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- NOVÁK, E. (2022): *Súborné dielo II (1935)*. Ed. J. Behýlová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- NOVÁK, E. (2022): *Súborné dielo III (1936 – 1967)*. Ed. J. Behýlová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- OBŠČESLAVIANSKIJ LINGVISTIČESKIJ ATLAS: serijská fonetiko-grammaticeskaja – Slovenský jazykový atlas: foneticko-gramatická séria. Vypusk 9. Refleksy: *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt (2019). Zodp. red. M. Ireinová – P. Přadková. Praha: Academia.
- OBŠČESLAVIANSKIJ LINGVISTIČESKIJ ATLAS: serijská leksiko-slovoobrazovatel'naja – Slovenský jazykový atlas: lexikáľno-slovotvorná séria. Vypusk 12. Ličnyje čerty čeloveka (2020). Zodp. red. T. I. Vendina. Moskva – Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija.
- OLOŠTIAK, M. – WACHTARČYKOVÁ, J. – GLADIŠ, M. (2022): Deväťdesiat rokov časopisu Slovenská reč. In: *Slovenská reč*, 87/3, 11 – 73.
- ONDREJOVIČ, S. – KMIŤOVÁ, J. (eds.) (2017): *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- PECIAR, Š. – HORECKÝ, J. (1950 – 1951): Z činnosti Jazykovedného ústavu SAVU. In: *Slovenská reč*, 16/9 – 10, 305 – 307.
- RAMŠÁKOVÁ, A. (2020): *Nárečia horných Kysúc v okrese Čadca*. Jazykovedné štúdie XXXVII. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- RIPKA, I. (ed.) (1994): *Slovník slovenských nářečí. A – K*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- RIPKA, I. (ed.) (2006): *Slovník slovenských nářečí. L – P (povzcházat)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- RUSINKOVÁ, J. (2020): *Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk. (Na pozadí jazykových postojov)* Jazykovedné štúdie XXXVI. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- RUSINKOVÁ, J. (2023): *Diskriminačná instrumentalizácia jazyka*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- SOKOLOVÁ, M. – JAROŠOVÁ, A. (2022): *Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž*. Dostupný online: <https://slovník.juls.savba.sk/>.
- ŠIMKOVÁ, M. – GAJDOŠOVÁ, K. – KMEŤOVÁ, B. – DEBNÁR, M. (2017): *Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania*. Bratislava: Mikula.
- ŠIMKOVÁ, M. – GAJDOŠOVÁ, K. (2020): *Slovenský národný korpus. Používanie, príklady, postupy*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vydavateľstvo Mikula.
- ŠIMKOVÁ, M. – LEVICKÁ, J. – DEBNÁR, M. (2018): *Dynamické javy v súčasnej slovenčine a jej výskume*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- Štatút Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, verejnej výskumnej inštitúcie. Prijatý 31. 3. 2022. Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/attachments/vnutorne_predpisy/statut.pdf
- ŠTOLC, J. (1946 – 1948): Zpráva o činnosti Jazykovedného ústavu Slovenskej akademie vied a umení. In: *Linguistica Slovaca*, 4 – 6, 436 – 440.
- VALENTOVÁ, I. (2018; 2. dopl. a uprav. vyd. 2023): *Lexika slovenských terénnych názvov (Konceptia lexikografického spracovania)*. Bratislava: Slovak Academic Press.
- VALENTOVÁ, I. (2019): Zjednocovanie a vývin onomastickej terminológie. In: Chomová, A. – Krško, J. – Valentová, I. (eds.): *Konvergenzie a divergenzie v prírodnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017)*. Zborník referátov. Bratislava: Filozofická fakulta UMB – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Veda, vydavateľstvo SAV, 71 – 82.

- VALENTOVÁ, I. (2020): Čívske priezviská. In: Tušková, T. – Rágyanszki, J. (eds.): *Slovenské inšpirácie z Čívu. Studia Interdisciplinária*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 163 – 237.
- VALENTOVÁ, I. (2020): Slovak and ICOS onomastic terminologies. In: *Onoma*, 2020, 55, 289 – 310.
- VALENTOVÁ, I. (2023): Substantívum BABA a jeho deriváty v slovenskej anojkonymii a v slovníku Lexika slovenských terénnych názvov. In: *Slavica Slovaca*, 58/1, 5 – 37.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. (ed.) (2017): *Aktuálne otázky slovenského jazyka. Zborník z konferencie Aktuálne otázky slovenského jazyka (4. – 5. 10. 2016 Bratislava)*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Slovak Academic Press.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. a kol. (2019): *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*. Essentia linguistica. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press.
- ZUMRÍK, M. – MAJCHRÁKOVÁ, D. – MIHÁLIKOVÁ, L. (2022): *Časovanie slovíe v slovenčine*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Mikula.
- ZUMRÍK, M. (2020): *Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

Internetové zdroje

- [1] <https://www.juls.savba.sk/> (cit. 10. 12. 2023).
- [2] <https://slovník.juls.savba.sk/> (10. 12. 2023).
- [3] <https://korpus.sk/dialect.html> (cit. 12. 12. 2023).
- [4] <https://lstn.juls.savba.sk/> (cit. 12. 12. 2023).
- [5] <https://www.juls.savba.sk/etymo.html> (cit. 12. 12. 2023).
- [6] <https://www.juls.savba.sk/tools.html> (cit. 12. 12. 2023).
- [7] <https://korpus.sk/korpusy-a-databazy/korpusy-snk/> (cit. 12. 12. 2023).
- [8] <https://ufal.mff.cuni.cz/morphodita> (cit. 13. 12. 2023).
- [9] <http://aranea.juls.savba.sk> (cit. 13. 12. 2023).
- [10] <https://www.juls.savba.sk/legalcorp.html> (cit. 13. 12. 2023).
- [11] <https://www.juls.savba.sk/justicecorp.html> (cit. 13. 12. 2023).
- [12] <https://slovakie.eu/> (cit. 13. 12. 2023).
- [13] <https://korpus.sk/korpusy-a-databazy/korpusy-snk/errkorp/> (cit. 13. 12. 2023).
- [14] <https://korpus.sk/hladat-v-korpuse/videonavody/> (cit. 13. 12. 2023).
- [15] <https://terminologickyportal.sk/> (cit. 13. 12. 2023).
- [16] https://www.juls.savba.sk/proj_voices.html (cit. 13. 12. 2023).
- [17] <https://jazykovaporadna.sme.sk/> (cit. 13. 12. 2023).
- [18] <https://lstn.juls.savba.sk/> (cit. 13. 12. 2023).
- [19] https://www.juls.savba.sk/sr_index.html; https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=journal-list&journal_no=28 (cit. 13. 12. 2023).
- [20] <https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>; https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=journal-list&journal_no=26; <https://sciendo.com/journal/JAZCAS> (cit. 13. 12. 2023).
- [21] <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/>; https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=journal-list&journal_no=27; (cit. 13. 12. 2023).
- [22] https://www.juls.savba.sk/jazykovedne_studie.html (cit. 13. 12. 2023).
- [23] https://www.juls.savba.sk/sociolinguistica_slovaca.html (cit. 13. 12. 2023).
- [24] https://www.juls.savba.sk/sjs_publikacie.html (cit. 13. 12. 2023).